

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra psychologie a patopsychologie

Bakalářská práce

Jitka Koblihová

Vybrané sociopatologické jevy ve školním prostředí

Olomouc 2013

vedoucí práce: PhDr. Jana Kvintová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Vybrané sociopatologické jevy ve školním prostředí“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí bakalářské práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 15. dubna 2013

Podpis

Poděkování

Zde bych chtěla poděkovat PhDr. Janě Kvintové, Ph.D. za odborné vedení a poskytování cenných rad při zpracování bakalářské práce.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Jitka Koblihová
Katedra:	Psychologie a patopsychologie
Vedoucí práce:	PhDr. Jana Kvintová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Vybrané sociopatologické jevy ve školním prostředí
Název v angličtině:	Selected sociopathological phenomena in the school environment
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá vybranými sociopatologickými jevy ve školním prostředí. V první části se seznámíme s agresí, jejími směry, příčinami a rozdělením. V další části na agresi naváže šikana, kde si vymežíme projevy a stádia. Zde se ještě zaměříme na účastníky, následky, řešení a prevenci šikany. V neposlední řadě uvedeme rozhovory s oběťmi.
Klíčová slova:	Agrese, násilí, šikana, agresor, oběť, prevence, bossing,
Anotace v angličtině:	This thesis deals with chosen socio-pathological phenomena in in the school environment. The first part introduces us to aggression, what direction it takes, what its caused by and its division. In the next section bullying will be superseded by aggression and we define the symptoms and stages of these. This section will also focus on the participants, the consequences, solutions and prevention of bullying. The final part consists of interviews with the victims.
Klíčová slova v angličtině:	Aggression, vioelnce, bullying, aggressor, victim, prevention, bossing
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1 – Český školní program proti šikanování Příloha č. 2 – Mapování výskytu šikany na školách Příloha č. 3 – Eticko-psychologické faktory šikany na základní škole Příloha č. 4 – Organizace zabývající se řešením šikany Příloha č. 5 – Zpráva ze speciálně pedagogického vyšetření
Rozsah práce:	48 normostran
Jazyk práce:	Čeština

Obsah

Úvod	6
1 Cíle bakalářské práce	8
2 Agresivita vs. agrese	9
2.1 Směry agrese	10
2.2 Faktory ovlivňující etiologii agrese	11
2.3 Typy agrese ve školním prostředí	14
3 Šikana	17
3.1 Vymezení terminologie	17
3.2 Hlavní projevy šikany	18
3.3 Vývojová stádia šikany	19
3.4 Účastníci šikany	22
3.4.1 Osobnost agresor	22
3.4.2 Osobnost oběti	24
3.4.3 Další účastníci šikany	27
3.4.4 Kazuistika šikanované dívky - šikana ze strany spolužáků	29
3.5 Bossing ve školním prostředí	30
3.5.1 Kazuistika šikanovaného chlapce - šikana ze strany učitele	32
4 Následky šikany	34
5 Základní vyšetřovací metody šikany	37
6 Preventivní opatření školní šikany	41
7 Diskuze	45
8 Závěr	47
9 Souhrn	48

Literatura a internetové zdroje

Přílohy

Úvod

Šikana je aktuálním celosvětovým problémem, kdy i za účasti preventivních opatření, se nedá zcela vymýtit. Každým rokem se děti jeví agresivnější a útočnější, což slýcháváme z úst pedagogů. Největší problémy se začínají projevovat na druhém stupni ZŠ v období puberty, kdy dochází k zásadním hormonálním změnám. Jedná se o tzv. období vulkanismu a vzdoru. Sklon k problémovému chování se však utváří již od dětství. Autorka se v rámci své bakalářské práce rozhodla věnovat vybraným sociálně patologickým jevům ve školním prostředí, konkrétně šikanou a okrajově mobbingem/bossingem v totožném prostředí.

Cílem této teoretické práce je zmapovat základní poznatky z této oblasti a poskytnout tak vhled to této problematice.

V rámci druhé kapitoly se zabýváme problematikou agrese a agresivity. Součástí této kapitoly jsou faktory ovlivňující etiologii a typy agrese ve školním prostředí.

V následující kapitole se zaměříme na agresi přímo ve školním prostředí, kde se projevuje v podobě šikany. Ta se dá považovat za nejhorší a nejrozšířenější sociálně patologický jev na školách. Tato kapitola pojednává o vymezení šikany, vývojových stádiích, rozvoji šikany a typických projevech šikanujícího chování. Pokud se chceme s touto problematikou blíže seznámit, je nutné identifikovat všechny účastníky podílející se, ať už přímo či nepřímo, na šikanujícím chování. Charakterizujeme tedy krátce osobnost agresora, oběti, ale také dalších účastníků šikany. Kapitola je doplněna o krátkou kazuistiku dívky, která zažila šikanu na „vlastní kůži“ na 2. stupni ZŠ.

Třetí kapitolu zakončujeme dalším možným sociopatologickým jevem, vyskytujícím se ve školním prostředí, a to je mobbing/bossing. Připadalo nám důležité, se zmínit i o tomto jevu, který se nevyskytuje jen v mimoškolním prostředí, ale i na půdě školy. Je nutné podotknout, že literatura k tomuto tématu, zaměřená pouze na školní prostředí, se téměř nevyskytuje. Subkapitola je opět doplněna krátkým kazuistickým případem dítěte, tentokrát z prvního stupně ZŠ, které se stalo pravděpodobným terčem bossingu. Krátké kazuistiky, uvedené v naší práci, jsou jen doplňkem (příkladem) skutečných případů šikanování, pocházející z vlastní zkušenosti autorky.

V dalších kapitolách se zabýváme následky šikany, ať už u oběti, tak u agresora a ostatních zúčastněných. Tyto následky mohou nabývat až dlouhodobého charakteru.

Tématem páté kapitoly bude řešení šikany. Čím dříve se na šikanu přijde, tím lépe a rychleji můžeme zabránit dlouhodobým následkům. Bohužel většinou se na agresi přijde, až

když se nachází v pokročilém vývojovém stádiu, a je otázkou, proč tomu tak je. Je to z důvodu strachu dětí, či se jedná o nečitelnost ze strany pedagogů?

Poslední, v pořadí 6. kapitola se zaměřujeme na základní preventivní opatření školní šikany. Prevence šikany neslouží jen jako ochrana před vznikem, ale i jako snížení již vyskytlých problémů. Bohužel ani detailní návod nám nezaručí jistotu, že se právě my nestaneme obětí agresivních jedinců.

1 Cíle bakalářské práce

Hlavním cílem práce je zmapovat vybrané nežádoucí sociopatologické jevy v kontextu školního prostředí. Konkrétně se jedná o stále aktuální jev, vyskytující se převážně na 2. stupni ZŠ, což je šikana. V rámci tohoto hlavního cíle se pokusíme podat přehled o základních poznatcích, vztahujících se k této problematice, tak jak nám dovoluje rozsah bakalářské práce. K naplnění tohoto cíle budeme čerpat z těchto autorů: Antiera, Bourceta, Čermáka, Erba, Fieldové, Jánošové, Koláře, Martínka, Rogerse, Říčana, Vágnerové a dalších.

Dílčí cíle

- Popsat příčiny a vlivy působící na vznik agrese či šikany
- Vymezit pojem šikana, její stádia a projevy
- Charakterizovat agresora a oběť šikany
- Vymezit pojem bossing, jakožto šikanu ze strany učitele
- Prezentovat krátké kazuistiky obětí šikany a bossingu
- Popsat základní řešení a prevenci šikany

2 Agresivita vs. agrese

„*Agresivita (z lat. Aggressivus) – útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi v širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem*“ (Martínek, 2009, s. 9). Dále Martínek vysvětluje, že každý jedinec má určitou míru agresivity, díky níž vlastně může přežít ve společnosti. Člověk s vysokým množstvím agresivity jedná v určitých situacích přehnaně, a to značně komplikuje jeho mezilidské vztahy. Tito lidé bývají více urážliví či vztahovační. Pokud se však jedná o člověka s nízkou mírou agresivity, lze se s nimi snadno domluvit, jsou společenšší a okolí je má rádo. Někdy je ale nutné agresivitu použít, a to např. k posílení autority.

„*Agrese (z lat. Agressio) – výpad, útok – jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit*“ (Martínek, 2009, s. 9). Podle Martíčka (1995) může být agrese brána jako násilné porušení práv, ale i jako asertivní chování, kde existují určité zákony, díky kterým může jedinec jednat a rozhodovat tak, jak uzná za vhodné. Agrese není jen fyzická, ale i psychická a emocionální. Dále zmiňuje, že agrese může sloužit jako potěšení v ubližování lidí. Načež Říčan (1995) uvádí možnou příčinu tohoto potěšení. Pokud člověk cítí silnou potřebu citu, a není mu opětován, vytvoří si alespoň nějaký vztah s objektem své touhy. Mezi oběma tak vznikne velice blízký, avšak negativní vztah. Agresi zužuje na tzv. vnitrodruhovou, což znamená, že se jedná o agresi mezi stejným druhem. Tím se dostává k násilí, které od agrese příliš v knize neodlišuje. Vysvětluje, že agresivně jednáme podle vrozených instinktů, které se vytvářejí v prvních letech života. Ty se však dají určitými způsoby usměrňovat. S Jánošovou pak doplňují, že ze souboru instinktů se vyvine pud, kvůli kterému člověk jedná tak, jak jedná. Potřebuje dosáhnout vytyčeného cíle, který si zadal. Jde zde o nějakou energii, kterou je nutno vybit, i když agresivní pud je možno vybit i neškodně, například sportem, relaxací, hudbou atd. Agrese se vyvíjí postupem času v každém jedinci, je naučená. To znamená, že za pomoci agrese se dá získat mnoho věcí. Třeba když malé dítě dlouho pláče a na základě toho mu rodiče vyhoví. Dále se jeho agrese rozvíjí na základě vzorů, které přejímá též od dětství. V hlavní roli je to rodič, ale i například televize, na které jsou děti v dnešní době téměř závislé. Sklon k agresi lze velmi lehce vyvolat. K tomu je uveden psychologický test, který byl proveden na vysokoškolských studentech. Každý uchazeč dostal svoji roli, do které se po čase všichni vžili. „Dozorci“ se chovali tak surově, že bylo nutno experiment předčasně ukončit. To, jak velká agrese se dokáže v člověku vyvolat, je individuální, neboť každý má

jinou genetickou výbavu a žije v jiné společnosti. Rozdílné je mezi jedinci i to, jakým způsobem agresivitu ventilují. I když lidé vědí, že agrese je ve většině případů špatná, dokáží ji přesto provozovat. Příčinou může být například potlačení svědomí, kdy agresivně jednáme za vidinou určitého zisku či zábavy. V knize se opírají o Alberta Bandura, který vysvětluje, jak lze svědomí obelhat. A tzn. namluvit si, že využitá agrese byla vlastně dobro, svalit vinu na ostatní nebo srovnat agresi s něčím horším (Říčan, Janošová, 2010).

2.1 Směry agrese

„Člověk je na rozdíl od většiny zvířat skutečný zabiják, jediná živá bytost, která dokáže vraždit a vyhlazovat vlastní druh, aniž by z toho měla biologický či ekonomický užitek“ (Erich Fromm, in Erb 2000, s. 25).

V dnešní době se všude setkáváme s tím, jak lidé mohou být agresivní ke všemu, co je pro ně slabší. Ať jde už o mladší, či starší bytosti, ale také zvířata nebo majetek. Nejvíce ohrožení jsou však právě mladiství svými vrstevníky, zejména ve školách, kde se utvářejí různé skupiny, které zneprůjemňují slabším spolužákům život. Bohužel se již nepoužívají jen holé ruce, ale i zbraně (Erb, 2000).

Martínek (2009) rozčleňuje směřování agrese následovně:

1) Agrese vybitá na neživém předmětu

Často se vyskytující ve škole, kde je využíváno k vybití vzteku školního vybavení či školních pomůcek. I když tyto předměty slouží k uvolnění agresora, často je důvodem ničení se předvést před ostatními žáky. Většinou se jedná o jedince s nízkým sebevědomím. Tato agrese se projevuje již od útlého dětství, kdy dítě zničí nějakou hračku. Pokud ji rodič ihned spraví a dítě nepokárá, odpovědnost za zničení se přenáší na rodiče a dítě tak bude svůj čin opakovat.

2) Agrese vybitá na zvířeti

Stává se tak, když je dítě v silné emotivní agresi a chce zvíře „pomazlit“. Jelikož není třeba schopno emoce vybit na člověku, tak aniž by si to uvědomovalo, ubližuje zvířeti. Pokud se tomuto chování nezamezí, dítě časem pochopí, že je zvíře slabší tvor a není schopné se bránit.

3) Autoagrese

Jedná se o agresi namířenou proti sobě. Můžeme se setkávat s různými variantami, a to od sebepoškozování (píchání se ostrými předměty, rozdírání kůže) až po sebevraždu. Za touto situací může stát fyzické či psychické týrání, popř. psychické zanedbávání.

Jedinec pocítuje velké vnitřní napětí a tím, že si ubližuje, u něj nastává pocit uvolnění. Za sebepoškozováním může stát rozvod rodičů, střídavá péče, či týrané/šikanované dítě. Může se jednat i o dítě, které mělo odloženou školní docházku, čili se ve škole nudí. Opakem je pak dítě, které šlo do školy v 5 letech, těší se, ale nakonec školu nezvládá, což u něj začne způsobovat stres. Tyto děti bývají neklidné, nervózní (Kelnarová, Matějková, 2010).

Antier (2004) dodává, že dívky se většinou vybíjí na svém těle, tedy trpí mentální anorexií. Spouštěcím faktorem je zde strach stát se ženou.

2.2 Faktory ovlivňující etiologii agrese

Na vznik agresivity působí multifaktoriální podmíněnost. Jednou z nich jsou dědičné dispozice. Ty však zajišťují určitou obranu nás samotných. Předpoklady k násilí se u všech lidí liší už jen rozdílnou kulturou. Dále může být agrese způsobená určitou poruchou mozku, duševní poruchou či poruchou osobnosti (Vágnerová, 2004).

1) Biologické faktory

Dle Čermáka (1998) si uvedeme následující:

a) Dědičnost

Badatelé předpokládají, že agresivní poruchy chování mají genetický základ a jsou spojeny s mužskými příbuznými. „Cantwell (1981; in Čermák 1998, s. 16) zjistil, že antisociální porucha osobnosti je častěji diagnostikována v raném věku u chlapců než u dívek a že zpravidla následuje po diagnóze poruchy pozornosti s hyperaktivitou (ADHD – Attention Deficit Disorder with Hyperactivity nebo ADHD – Attention Deficit/Hyperactivity Disorder). U dívek je diagnóza antisociální poruchy chování spojována s diagnózou hysterie“. Za příklad působení genetiky Čermák (1998) označuje vzácnou chorobu zvanou Lesch-Nyhanův syndrom.

Projevuje se u mužů výraznou tendencí k sebestřídání (do krve si kousou rty, ruce a paže). Na ostatní křičí, bijí je a kousou.

b) Chromozomální poruchy

Každý savec je vybaven 2 chromozomy. Odlišnost mezi ženským a mužským fenotypem se nazývá pohlavní diferenciací. U žen tak vzniká genotyp typu 46, XX a u mužů 46, XY. Avšak muži i ženy mohou mít netypickou kombinaci těchto chromozomů, což může být způsobeno např. radioaktivním zářením, infekcí nebo působením toxických látek (Jánošová, 2008). Ve výzkumech se zjišťuje, že jedinec s výbavou XYY má větší sklony k agresí. Muži s nadbytečným chromozomem Y vylučují ve větší míře mužské hormony, a to má za následek větší výšku i hmotnost. V sociálním prostředí se tak může zdát, že jedinec kvůli své výšce má větší úspěch v agresivním chování (Čermák, 1998). Jánošová (2008) dodává, že se chlapci v tělesném vývoji od svých vrstevníků nijak neliší. Jedinou odchylkou zde je tělesný vzrůst, a to o 7 cm více než je předpokládaná výška.

c) Hormony

„Z výzkumů vlivů pohlavních hormonů na agresí se usuzuje na to, že zvýšená sekrece testosteronu může mít vztah ke zvýšenému riziku výskytu agrese nebo obecněji ke kriminálnímu chování u mužů“ (Čermák, 1998, s. 18). Dále udává, že léčebným zákrokem je možné snížit agresí, a to například odstraněním varlat. Projevy agresivního chování u žen se zvyšují v průběhu menstruace. Souvisí to se snížením hladiny progesteronu, což mění poměr mezi hladinou estrogenu a progesteronu. Výzkumy uvádějí, že právě vyšší míra progesteronu snižuje agresivitu (Čermák, 1998).

d) Neurofyziologické mechanismy a mozek

Čermák (1998) i Martínek (2009) uvádějí 2 hlavní oblasti související s agresí. První je **Limbický systém**, který obsahuje množství propojených struktur (amygdala a hippocampus). Amygdala snižuje agresí a hippocampus naopak emoce posiluje. A druhá potom **kůra mozková**, která je spojena se sociálním učením, recepcí a interpretací informací. Pokud dojde k poškození této části, zvyšuje se vnímavost vůči podnětům, a tím jedinci reagují agresivně, náladově či impulzivně. Děti s touto poruchou bývají neklidné, vztahovačné nebo podrážděné. K poškození laloků může

dojít ve všech obdobích vývoje. Agresivní chování bývá viditelné i u jedinců s nádorovým poškozením mozku. U těchto případů je nutná psychiatrická pomoc.

2) Nečitelnost ve výchově

Martínek (2009) zde poukazuje na nečitelnost ve výchově ze strany rodičů. Jedná se o to, že rodič podle nálady trestá dítě za určitý prohřešek. Přičemž jednou dostane za špatné chování jen napomenutí a podruhé třeba vysoký trest. Tím se u dítěte zvyšuje nejen agrese a napětí, ale také možnost vzniku sociálně patologických jevů. Nečitelnost se nevyskytuje jen u rodičů, ale i u učitelů. V rodině i ve školách existuje určitý řád. Avšak ty se od sebe vždy aspoň částečně liší. Proto je někdy pro dítě těžké přizpůsobit se školnímu řádu. Škola a rodina mají nastavené tzv. hranice. Pokud jsou v rodině široké hranice, dítě školní řád téměř nerespektuje, protože mu jeho činy přijdou normální. Naopak když jsou domácí hranice úzké, dítě působí na první pohled seriózně, pro učitele jako příklad vychovaného žáka, ale realita je jiná. Jakmile učitel zmizí, žák popichuje ostatní, posmívá se apod. Dítě tak ventiluje ve škole pocity, které doma musí držet na uzdě.

3) Vliv společnosti

Důležitým faktorem je i vliv společnosti, která na nás působí. Za prvé je nutno uvést, že hodnoty a normy se v každé sociální skupině, v každé kultuře liší. V některých skupinách tolerují agresivní chování, které je bráno jako žádoucí až nutné. To se projevuje nejvíce u dospívajících. Pokud se jedinci pravidla dané skupiny líbí, mohou převládnout nad obecně platnými normami (Vágnerová, 2004). Dle Martínka (2009) platí pravidlo: *„čím bližší je vztah jedince ke skupině, tím menší je jeho schopnost se od ní distancovat, hrozí riziko nesoudného přijetí mnohdy patologických norem, jedinec ztrácí svoji individualitu a zdravý rozum“* (Martínek, 2009, s. 72). Do skupin s agresivním programem se nejvíce zapojují jedinci, kteří neměli v dětství pocit bezpečí, uznání a chtějí se tak někam začlenit. Dále ti, kteří prodělali autoritářskou či agresivní výchovu nebo nezvládají vysoké nároky rodičů.

4) Média

V neposlední řadě se za vážnou příčinou agrese mohou skrývat média. Ta mají velkou schopnost manipulovat s lidmi. Hlavně u malých dětí, které ještě nerozeznají rozdíl mezi skutečností a fikcí, se může projevovat napodobování násilných situací.

Bohužel je tomu tak i u kreslených pohádek. Když si například uvedeme Toma a Jerryho, jsou zde sice scénky vtipné, ale přitom násilné a hrubé. I když jsou postavičky všelijak zdeformovány, vždy se nakonec vrátí do původního stavu. Dítě pak může mít mylnou představu, že je tomu tak i v normálním životě (Martínek, 2009). Někdo vypočítal, že dvanáctileté dítě zhlédlo v televizi již 14 tisíc vražd. Čím více násilných scén pak zhlédne, tím se chová agresivněji. Většina násilných činů, které se dějí ve skutečnosti, jsou jen kopie filmových výjevů. Podobné to může být i s hudbou, která projevuje agresivní texty. Na přeplněných koncertech pak vznikají různé rvačky či hysterie. Podle vědců mohou různé rytmy za určitých okolností vyvolat vyšší sklon násilí tak, že jejich mozek prostě vypne (Erb, 2000).

5) Aktuální situace jedince

Vágnerová (2004) k příčinám uvádí aktuální situaci jedince. Vždy záleží na tom, v jakém je člověk rozpoložení, ať už jde o stav psychický či fyzický. Popř. jaká je situace okolí (nejasnost a nepřehlednost prostředí, nakupení lidí apod.).

2.3 Typy agrese ve školním prostředí

Rozdělení agresi existuje mnoho, dle Martínka (2009) a Metodického pokynu k prevenci pro ZŠ (MŠMT, 2010) můžeme rozdělit následující agresi, která se nejčastěji objevuje ve školním prostředí. Dítě může být napadeno buď fyzicky přímo, kdy jde o pohlavek, facku atd. nebo verbálně přímo, kdy za ubližováním stojí nadávky, zesměšňování či urážky. Pokud je jedinec pomlouván, jedná se o verbální nepřímou agresi. Další možností je nepřímá fyzická agrese, za níž stojí ničení majetku. Ve všech možnostech se jedinec na agresi může podílet buď aktivně, nebo pasivně.

Na tomto základě nám vychází 8 druhů agrese:

- **Fyzická aktivní přímá agrese:** ubližování, ponižování, škrcení, kopání, využití fyzické síly, sexuální obtěžování.
- **Fyzická aktivní nepřímá agrese:** agresor pouze vymýšlí intriky, jak oběti ublížit. Přímo se na samotné agresi nepodílí, využívá k tomu jiného člověka.
- **Fyzická pasivní přímá agrese:** někomu v něčem bránit, např. nenechat jít někoho na záchod, ničit pomůcky ke zdolání cíle, nenechat někoho spát.

- **Fyzická pasivní nepřímá agrese:** zde jde o nesplnění požadavků, které se po nás chtějí. Např. nepustit někoho sednout, bránění v průchodu.
- **Verbální aktivní přímá agrese:** ponižování, urážky, nadávky, využívání sprostých slov, vyhrožování, slovní ponižování.
- **Verbální aktivní nepřímá agrese:** rozšiřování pomluv, které druhému ubližují. Psychické ubližování jinému, pomlouvání jeho oděvu, účesu apod.
- **Verbální pasivní přímá agrese:** ignorace jiného člověka, neodpovídání na pozdrav.
- **Verbální pasivní nepřímá agrese:** nezastat se někoho, kdo je nespravedlivě obviněn.

Čermák (1998) rozlišuje 2 typy agrese

1) Emocionálně reaktivní typ

Do této kategorie se řadí většina agresorů. Jsou charakterizováni snadnou vznětlivostí či výbušností a rychlým přechodem k impulzivnímu jednání, při převážně slabém podnětu. Agrese nevznikne jako prostředek k dosažení cíle, ale proto, že se jedinec nechá lehce vyprovokovat. Tito lidé mívají často špatnou náladu, jsou neklidní, netrpěliví, připravení zaútočit, mají strach z neúspěchu, někdy bezdůvodně pláčou, trpí depresemi apod.

Martínek (2009) tento typ zkrátil jen na emocionální agresi, kde uvádí, že je provázena silným emočním nábojem. Za tím může stát hromadění negativních prožitků, které se utvářejí na základě dlouhotrvajících hádek s blízkými osobami, konfrontací s učiteli apod. Agrese tedy propuká spíše jako důsledek na stresující zkušenost. V takové situaci se člověku zrychluje dech, zatíná pěsti a není schopen rozumem ovládnout své chování. Ve chvíli, kdy se adrenalin dostává do krevního oběhu, si člověk mnohdy své chování ani neuvědomuje. Základním pravidlem je na člověka ihned nereagovat a nechat ho vyvztekat. Jiná situace je, když by například ve škole měl být ohrožen jiný žák. Pedagog musí zasáhnout, i kdyby měl dostat ránu. Takovou agresi je možné zvládnout na neživém. Jedná se třeba o využití boxovacího pytle.

2) Instrumentální typ

Tato agrese je charakterizována jedinci, kteří ji využívají za účelem uspokojení svých potřeb. Zde tyraní netrpí depresemi, jsou spíše sebejistí, chladní vůči oběti, kterou si vybírají. Tito lidé nedávají najevo žádné emoce a jednají

promyšleně. Podobné rysy se objevují u antisociálních jedinců, kteří konflikty přímo vyvolávají (Čermák, 1998).

Martínek (2009) by tento popis instrumentální agrese popsal jako žádoucí. Podle něj však existuje ještě instrumentální agrese nutná. Jedná se většinou o obranu před agresí žádoucí. V případě ohrožení například zuřivým psem nás ihned napadne, kde vzít kámen či klacek. Tento typ agrese však bývá mnohdy těžko rozpoznatelný, a to hlavně ve škole. Pokud ji někdy žák použije, většinou vina padá na jeho hlavu.

Martínek (2009) rozšiřuje Čermákovy typy agrese ještě o jeden. Tím je **agrese frustrační**. Tento typ agrese je spojován s frustrací, která brání člověku dosáhnout určitého cíle a vyvolává hněv, který vede k agresivnímu jednání. Na jejím vzniku se podílejí jiné osoby, např. rodiče, kteří dítě za všechno kárají a za nic nepochválí, nebo naopak rodiče, kteří své dítě rozmazlují. To pak není schopno ničeho dosáhnout vlastní vůlí a myslí si, že může vše, že je vše povoleno. Ve škole často manipulují s ostatními, vyžívají se v pomluvách apod. Frustrační agresi mohou též vyvolat špatné intelektové funkce. Ve škole to mohou být stálé rozpory s inteligentnějšími žáky, stálý neúspěch, neschopnost pochopit látku a jiné. Výsledkem pak může být agresivní chování a narušení dobrých vztahů s žáky i učiteli.

3 Šikana

3.1 Vymezení terminologie

Dle Vágnerové je na prvním místě tato definice: „*Šikana je úmyslné a opakované fyzické a psychické ubližování slabšímu jedinci (skupině) silnějším jedincem (skupinou)*“ (Vágnerová, 2009, s. 11). „*Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na literě předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům*“ (Říčan, 1995, s. 25). Tento pojem u nás poprvé zavedl pražský psychiatr, který jako první před listopadem 1989 veřejně promluvil o něčem, co bylo do té doby tabu (Říčan, 1995).

Definice šikany dle Říčana zní následovně: „*Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije jej, kope, vyhrožuje mu, zamyká jej v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být také označeny opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů*“ (Říčan, 1995, s. 26).

Martínek (2009) poukazuje i na teasing, kdy teasing označuje chování podobné šikaně, avšak jedná se o pouhé škádlení mezi vrstevníky. Nejčastěji se s ním setkáváme na druhém stupni základní školy. Jedná se tedy o to, že chlapi provokují dívky, protože se jim líbí a chtějí na ně udělat dojem. Dívčím se samozřejmě popichování líbí, i když dělají, že to tak vůbec není. Dostáváme se tedy k tomu, kdy se o šikanu nejedná. Jak jsme již nastínili, šikanou není různé pošťuchování, či blbnutí. Dále pak jeden agresivní incident hned nemusí znamenat šikanu. Mezi šikanu nezačleňujeme ani rvačky, pomluvy či krádeže, ledaže by byly nástrojem sociální izolace, pak je to šikana. Těžší je to potom se sexuálním obtěžováním, protože nikdy nevíme, jaký podíl viny je na straně dívky. Čili ani zde nemusí jít výhradně o šikanu (Říčan, Jánošová, 2010).

U šikany se můžeme setkat s celou řadou mýtů. Prvním z nich je, že šikanují hlavně chlapi, avšak realita je jiná. U dívek to totiž není na první pohled zjevné, jelikož vyvíjí spíše šikanu psychickou. Že šikanují jen hloupé děti, také není pravdou. Obdobně jako u minulého případu, není tato šikana na první pohled vidět, jelikož je více promyšlená, skrytá. V žádném případě si oběť za agresi sama nemůže. Nikdo si nezaslouží být ubližován. Pokud si myslíte, že se to vašemu dítěti stát nemůže, tak jste na omylu. Šikanovaný může být totiž úplně kdokoliv. Dalším mýtem je, že si týraný dokáže pomoci sám, bohužel není tak jednoduché se

agresora zbavit. Přísný přístup na tento problém také nepomůže, neboť agresí použitím agrese ještě víc rozbouříme. A v neposlední řadě, dobrý učitel zasáhne intuitivně vždy správně. Většinou však zakročí úplně špatně (Vágnerová, 2010).

3.2 Hlavní projevy šikany

Rozpoznat, jestli se jedná o šikanu, nebo pouhé škádlení, není jen tak. Do určité míry se pocit, že jsem šikanovaný, stává subjektivním. Pro jednoho se jedná o klukovinu, pro druhého právě naopak. Osoba, která však trpí, pozná rozdíl mezi šikanou a popichováním. Hlavním rozdílem je ten, že při škádlení jsou si oba účastníci rovnocenní. Kdežto při šikaně má vždy jeden z nich navrch, a způsobuje bezbrannému bolest (Vágnerová, 2009).

Kolář (2009) dodává, že popichování může být také bolestivé, avšak jedinec nemá pocit bezmoci, může se bránit. Důležité je, že aktéři se mohou vyměnit, či ze škádlení vystoupit. Dítě má po škádlení pocit uvolnění, radosti, ale může být i naštvaný, avšak pocity studu a ponížení se mu vyhýbají. Pokud máme pochopit, kdy se jedná o který typ, je dobré posoudit podezřelé chování podle záměru, motivu, postoje, citlivosti, zranitelnosti, hranic, práv a svobody, důstojnosti, emočního stavu a dopadu.

I když Fieldová (2009) souhlasí s ostatními autory, že pošťuchování je projevem přátelství, přesto škádlení zařazuje do šikany, jako formu verbálního násilí, jelikož dodává, že popichování bolí. Jedná se zde o nadávky, posměšky, urážky apod. Dále dodává, že jeden násilný čin ihned nemusí znamenat šikanu.

Dle Vágnerové (2009) si můžeme všimnout vnějších projevů přímých a nepřímých.

1) Nepřímé projevy

- Oběť se obává jít k tabuli, je nejistá, odmítá se účastnit tělocviku.
- Zhoršuje se jí školní prospěch, zvyšují se absence.
- Chybí jí nebo má rozházené pomůcky.
- Vyhýbá se šatnám, WC, a naopak se snaží být pod dohledem pedagogů.
- Třída reaguje pozitivně na jeho napomenutí, bývá jí často zesměšňován, nikdo s ním nechce vytvořit dvojici.
- Paranoidní ostražitost, zhoršení zdravotního stavu, odřeniny, modřiny.

2) Přímé projevy

- Nadávky, žerty, přezdívky na jeho osobu, nepřiměřená kritika.
- Nátlak na peněžní či věcné dary.

- Dostává příkazy, kterým se podřizuje.
- Rány, které jedinec neoplácí, bitky, ze kterých chce uniknout.

Jak již bylo řečeno u agrese, přímé a nepřímé projevy se dále dají ještě dělit na fyzické aktivní a pasivní a verbální aktivní a pasivní.

„Celkově lze říci, že každá náhlá a nenadálá změna v chování dítěte může být znakem toho, že je mu ubližováno. Je pouze na učiteli, jakým způsobem dokáže tyto signály vysledovat a jak s nimi následně naloží“ (Martínek, 2009, s. 133)

3.3 Vývojová stádia šikany

Pokud chce člověk léčit žáky zasažené šikanováním, je nutné rozlišovat vývojová stádia této nemoci. *„Schéma zachycuje negativní proces, kterým se mrzačí vztahy mezi členy skupiny. Tento chorobný proces je pravým opakem budování komunity, jehož cílem je bezpečné soužití a tvořivý přesah osobních individuálních rozdílů“ (Kolář, s. 31, 1997).*

Na základě Martíňka, Koláře a Vágnerové si uvedeme 5 stupňů šikany:

1) Ostrakismus

Jedná se o řecké slovo, které v překladu znamená střepinový soud. Agresor deptá oběť psychicky tím, že jí vyčlení z kolektivu. Ostatní ho odmítají, deptají, vymýšlejí různé pomluvy na jeho osobu. Tento jev se objevuje spíše u děvčat, avšak ani u chlapců to není nemožné. Šikanováno je především dítě nejméně vlivné a nepříliš oblíbené. Jedinec bývá označován jako obětní beránek, outsider či černá ovce (Kolář, 1997; Martínek, 2009). Dle Vágnerové (2009) se z tohoto lehkého ubližování může stát tzv. dokonalá šikana, pokud se jedinci nebudeme věnovat. Problematiku může zhoršit i pedagog, ať již vědomě, či nevědomě, a to tak, že má ve třídě nějakého oblíbence, kterého povyšuje nad ostatní, nebo naopak slabšímu vytýká jeho chyby. Martínek (2009) dále dodává 3 základní znaky, které se mohou u vyčleněného jedince projevovat. Nejprve se jedinci začne zhoršovat prospěch, poté se přestane soustředit a nakonec hledá únik u dětí nižšího stupně. Zde se však mohou projevovat známky šikany vůči mladším, jako projev vzteku, který v sobě má. Jestliže si všimneme těchto náznaků, je nutno hledat příčiny vzniku. Třídu si rozdělíme na

3 části, a to na děti na straně agresora, oběti a neutrální jedince, kteří nestojí na ničí straně. Neutrální skupina pak dokáže podat nejobjektivnější názory.

2) Fyzická agrese a psychická manipulace

Jedná se o druhý stupeň šikany, který navazuje na ostrakismus. Z toho vyplývá, že šikanovaným se stává již ostrakizované dítě. Ostatní se na něm odreagovávají, když přichází nějaká stresová situace, jakožto složitá písemka apod. Z původního psychického deptání se zde objevuje již „mírná“ fyzická agrese (Martínek, 2009; Vágnerová, 2009). Pokud jednou okusíme chuť moci nad ostatními, může to vést k prolomení posledních zábran opakovaného agresivního chování. Avšak zdali dojde k většímu rozvoji šikany, již závisí na kolektivu a jeho postoji k násilí. Jedná-li se o postoj negativní, je skoro jisté, že agresor svým chováním neuspěje, a šikana se tak nebude rozvíjet. Bohužel vytvořit ideální skupinu není vůbec jednoduché, čili v takové situaci je nutné předpokládat, že se násilí zakoření (Kolář, 1997). V tomto stádiu se agresori vybíjí často na hmotném majetku oběti, jako je rozřezání bundy, rozlámání tužek, pravítek apod. Dále se pak jedná o bití, urážky či vykonání služeb pro agresora. V tomto okamžiku se oběť snaží utéct od strachu, a to se projevuje v různých podobách. Jde např.: o záškoláctví, bolesti břicha, hlavy či sebepoškozování. Strach se projevuje i na prospěchu jedince, který se přirozeně hodně zhoršuje (Martínek, 2009).

3) Vznik jádra

Pokud se nezamezí druhému stádiu, nastupuje fáze třetí, kdy už agresor systematicky ponižuje a ubližuje oběti. Jedná se většinou již o „vyzkoušené“ jedince, o kterých agresori vědí, že jsou slabí. Zde už záleží jen na tom, jestli vznikne silná pozitivní podskupina jedinců, kteří se za týraného postaví. Avšak tyto podskupiny se nevyskytují příliš často, jelikož charakterově slušní žáci ctí pravidla, čili i to, že se nebonzuje, kdežto agresor pravidla nedodrží (Kolář, 1997). Vágnerová (2009) „nebonzování“ neboli nedonášení na ostatní označuje jako falešnou solidaritu. Dále udává, že se projevuje tzv. pyramida šikanování, což znamená určité rozčlenění v kolektivu, kde se objevují agresori, pomocníci, přihlížející a oběť. Všichni o šikaně vědí, ale nikdo nezasáhne.

V téhle fázi začíná oběť vyhledávat pozornost učitele, ale nikdy s ní nenaváže kontakt. Chce jí být jen na blízku a pozorovat ji, aby se cítila v bezpečí. Pokud si

takového chování pedagog všimne, je nepřijatelné aby se jej ihned zeptal, co se děje. Je důležité, aby si s jedincem našel soukromou chvíli, avšak nesmí používat takzvaně uzavřené otázky, na které existuje jednoslovná odpověď. Proto používáme otázky otevřené, ovšem stejně je nutné s takovými otázkami nespěchat a na oběť netlačit (Martínek, 2009).

4) Přijetí norem

Všichni v kolektivu již přijali normy, a málokdo již v tuto chvíli dokáže zasáhnout. Je dosti možné, že oběť má dokonce tendenci agresora vyhledávat, jelikož může pociťovat jistou závislost na jeho činech. Zde je dokonce i možné, že se původně slušný žák stane zlým, a bude se zapojovat do šikany (Kolář, 1997; Vágnerová, 2009). Dle Martíňka (2009) se z nich stávají tzv. „aktivno - pasivně“ šikanující jedinci. Jedná-li se o vymyšlení trestů za účelem zavděčit se agresorovi, pak hovoříme o složce pasivní. Aktivně se pak jedinec zapojuje v případě, že si na žákovi přímo vybíjí zlost. V tomto stádiu je nutné agresory potrestat dohledem mediačního pracovníka, či v horším případě uvažovat o umístění do diagnostického a později výchovného ústavu. U obětí je nejen potřebná ochrana, ale i pomoc odborníka.

5) Totalita

Jedná se o konečnou a dokonalou formu šikany neboli tzv. „vykořisťování“. Zde dochází k rozdělení třídy na dvě části, kde na jedné straně jsou agresori, na druhé pak otroci. V tuto chvíli již učitel nic nezmůže. Žáci jsou plně podřízeni agresorům, které poslouchají na slovo. Trýznitel ani nemusí nic říct, stačí vyčíst jeho výhrůžky z neverbální komunikace. Avšak šikanovaní jedinci už jsou v takovém stavu, že ke svým agresorům vzhlížejí, vyhledávají je a tím si i nechávají dobrovolně ubližovat. Jsou na nich závislí. Ostatní, dříve nezávislí žáci, se na násilném chování již podílí, a případně jim to zcela normální. Všechna předchozí stadia byla terapeuticky řešitelná, avšak toto, poslední a nejhorší, se dá řešit jen rozpuštěním celého kolektivu (Kolář, 1997; Martínek, 2009). Vágnerová přímo říká, že: „*agresor vlastní a využívá oběť jako svůj majetek: patří mu jeho peníze, osobní věci, školní vědomosti, čas, dokonce i city a tělo – ztrácí poslední zbytky zábran*“ (Vágnerová, 2009, s. 83). Pokud jde o tento nejvyšší pátý stupeň šikany, je jen zřídka viděn na základních školách. Objevuje se spíše ve věznicích, vojenském prostředí či ústavech pro mládež (Kolář, 1997)

„Šikana je něco podobného jako epidemie – přehlédnou-li se první stádia, přestává to být nemoc jedinců. Pak totiž onemocní celá skupina a tu je také potřeba léčit“ (Machová, Kubátová, 2009).

3.4 Účastníci šikany

3.4.1 Osobnost agresora

„ Ačkoli se agrese často vysvětluje tím, co odborníci označují jako okolnosti trestného činu (situace, povaha agresora, chování napadeného), důvodem může být také osobnost oběti. Říká se, že zlí psi vyčenichají lidi, co se jich bojí, a pokoušou spíše je než ty, co své obavy nedávají najevo“ (Bourcet, Gravillonová, 2006, s. 22). Funguje to tak i mezi lidmi? Jednoznačné to není, avšak většina agresorů si vybere bázlivou oběť. Jedná se o konkrétního jedince, kde si je téměř jistý, že nebude klást odpor, či se bránit (bourcet, Gravillonová, 2006).

Pokud dítě jednou se šikanou začne, je skoro jisté, že v ní bude pokračovat i později v jiném prostředí. Po fyzické stránce jde většinou o tělesně zdatné jedince, a to hlavně jedná-li se o chlapce. To však není pravidlem. Někdy se jedná o chlapce inteligentní, kteří jsou schopni získat skupina, proti níž nemá oběť šanci. Může být pouze iniciátorem, aniž by se šikanovaného sám dotkl. Průzkumy ukazují, že trýznitel má většinou o něco horší prospěch, než ostatní žáci, avšak to za jeho násilím nestojí. Jedná se o sebejisté, neúzkostné jedince, a ne jak si většina lidí myslí, že se snaží tímto agresivním chováním zahnat mindráky. Když se autoři jednoho nápravného programu snažili těmto jedincům zvyšovat sebevědomí, jejich agrese ještě vzrostla (Říčan, 1995).

Šikanující jedinci využívají k získání tzv. násilnou indoktrinaci, což zahrnuje vymývání mozku a psychickou manipulaci. Pokud jí nečelí rovnocenný protivník, vede ke zlomení odporu celého kolektivu. Normy šikanování přijme většina žáků. Vraťme se teď k násilné indoktrinaci, kde si více rozvedeme jednotlivé typy. Termín vymývání mozku poprvé uvedl novinář Edvard Hunter, který jím popisoval systematické týrání zajatých vojáků v korejské válce. Ti se poté přiznávali i k činům, které nespáchali. Agresoři zde využívají fyzické násilí a vyhrožování týráním. Tato agrese má za následek u obětí poruchy spánku nebo psychosomatické potíže. Násilí tak vede u oběti ke ztrátě původní identity. Avšak fyzické násilí není jedinou volbou agresorů. Ke svým činům využívají též psychickou manipulaci, kde podvádějí a řídí spolužáky k nesvobodným rozhodnutím, přičemž oběti si

toho nejsou ani vědomi, spíše považují své mučitele za kamarády. Obrana vůči tělesnému a psychologickému týrání je velice křehká a rychle se dokáže prolomit (Kolář, 1997).

Agresor touží po dominanci, ovládnutí druhých a snaží se bezohledně prosazovat. Týrání druhých uspokojuje jeho potřeby. Proto také může mít svého nohsleda, který se sice nepodílí přímo na napadání oběti, avšak připojuje se často ze strachu, že by si tyran mohl vybrat třeba i jeho (Říčan, 1995).

Jak již bylo řečeno v kapitole o agresii, na agresivitu se podílí z velké části rodina. K poškození dítěte vede fakt, že se mu rodiče plně nevěnují, jsou k němu chladní, odměření, ponižují ho či ho dokonce fyzicky trestají. Druhou možností je pak násilí, kterého se dítě dopouští vůči svým vrstevníkům, za něhož je dokonce svými rodiči pochváleno. Tato podpora rodičů k agresii vychází z toho, že ji kolikrát vidí jako prostředek k dosahování cílů. V posledních letech se zjišťuje, že záleží i na sociální situaci rodiny. Nižší socioekonomický status jde se šikanou poměrně často ruku v ruce. Avšak podle dnes rozšířeného pedagogického názoru je mnoho agresorů z rodin nové podnikatelské elity, kde jsou rodiče úspěšní, často nepoctivým způsobem, a na děti nemají tolik času. To jim kompenzují velkým kapesným (Říčan, 1995).

Rozdělení agresorů dle Fieldové (2009):

- 1) Mořský krokodýl:** Jedná se o nebezpečného jedince, kterému se nedá důvěřovat. Pokud si vás jednou vybral za oběť, již není možné se mu vymanit ze spárů. Avšak pokud budeme dělat mrtvého brouka, je možné, že ho za čas omrzíme. Ve škole se může jednat o sociopata či psychopata. Liší se sociálními, emocionálními i poznávacími schopnostmi, jelikož jeho mozek je nastaven jinak, čímž mu chybí i empatie a svědomí. Tyto děti se nerodí, ale vytvářejí se výchovou. Jejich agresivita se může objevovat již od dvou let, a čím jsou starší, tím je těžší je změnit. Dále manipulují s ostatními, neumějí navazovat vztahy a často bývají krutí ke zvířatům.
- 2) Ptáčci zpěváčci, co si hrají na dravce:** Tento typ agresorů většinou jedná bez zlého úmyslu. Myslí si, že jejich chování nepůsobí bolest, jelikož oběť se ochotně účastní jejich „hry“. Nejsou schopni zhodnotit zranitelnost oběti. Chtějí být „cool“ v očích ostatních, proto využívají šikanu ke své oblíbenosti. Popichují ostatní za účelem navázání kontaktu. Na rozdíl od prvního typu mají svědomí a dokážou se i vcítit do pocitů druhých.

Rozdělení dle Martínka (2009):

- 1) **Agresor hrubý, fyzický:** Jedinec k týrání využívá hlavně fyzické síly. Oběť mlátí, pálí či škrťá, což to uspokojuje jeho potřeby. Je možné, že toto chování přejímá od rodiny, ale ne vždy tomu tak musí být. Intelektuální úroveň má většinou nižší než ostatní, avšak též to není pravidlem.

- 2) **Agresor jemný, kultivovaný:** Dítě je velice zdvořilé k výše postaveným lidem, jako jsou učitelé, či starší. Proto si jej také pedagog většinou zvolí za předsedu apod. Avšak jakmile je z dohledu, agresor se pouští do teroru. Avšak oběti nikdy neublíží sám, ale vyzve k tomu své „pomahače“. V rodině těchto typů je většinou velice tvrdá výchova.

- 3) **Agresor srandista:** Tento typ dítěte si nedělá z ničeho těžkou hlavu. Jedná se většinou o baviče třídy, kdy v hodinách ve správnou chvíli pronese vtip, který každého pobaví. Avšak když se stane, že jej učitel načapá, jak někomu ubližuje, vymluví se na to, že to byla jen sranda a o oběť se už nikdo v tu chvíli nezajímá. Tito srandisté pochází většinou z rodin, které nemají téměř žádné hranice.

- 4) **Agresor spouštějící ekonomickou šikanu:** Rodiče zahrnují své děti jen materiálním majetkem, avšak cit a rodičovské souznění zde již chybí. Děti dostanou vždy to, co chtějí, a nikdy tak nemají potřebu po něčem toužit a něčeho si tak vážit. A tak je to i v mezilidských vztazích. Agresor tedy roztrídí kolektiv na ty z lepší sociální vrstvy a na ty horší. Přičemž na tom, jaký ten člověk vlastně je, mu už nezáleží.

3.4.2 Osobnost oběti

Týraným jedincem se může stát prakticky kdokoli. Oběť je povětšinou tichá, citlivá s nízkým sebevědomím. Tyto vlastnosti se často vyznačují již od raného dětství a mají patrně vrozený charakter. Nejvíce agresora zaujme dítě, které poskytuje při šikanování ostatním zábavu. Jedním z možných aspektů může být jedinec v novém kolektivu, kde se ostatní již dobře znají. Avšak šikanován může být i ten, co je v něčem zdatný či předčil mentalitu ostatních dětí, a je tedy příliš zralý na jejich chování. Dalším popudem k šikanování je to, když je jedinec za dobře s učiteli, má s nimi určitý vztah. Tito jedinci jsou povětšinou

neschopné se porvat, čili ubránit sami sebe. Někdy však stačí se postavit proti svému agresorovi a požit ostré nadávky, avšak i tenhle čin chce dávku odvahy. Faktem je, že šikanované děti se vždy něčím liší. Odlišností může být jiná barva pleti, ale i sociální situace rodiny týraného. Za zmínku stojí i to, že i za předpokladu změny bydliště, školy či kolektivu bude nejspíše dítě šikanováno, pokud se něco radikálně nezmění (Říčan, 1995).

Bourcet a Gravillonová (2006) dodávají, že tyto děti si dostatečně neosvojily pravidla hry ve společnosti. Je důležité se ve společnosti prosadit a sám se o sebe postarat. Za neschopnost postarat se o sebe mohou rodiče, které své dítě příliš hýčkají, a to není posléze schopno nalézat vlastní řešení situace. Naopak i rodiče, které svému dítěti lásku neprokazují, mohou mít doma utlačovaného, ustrašeného a šikanovaného jedince. Ten si není schopen vážít sám sebe, nevěří si ve splnění cílů a tím si utváří představu, že vlastně nestojí za nic. K příčinám, proč vlastně je ono dítě trýzněno, se uvádí i podvědomí. Uvádí se hypotéza, že někteří mladiství se nechají týrat za účelem upoutání pozornosti na svoji osobu.

Kolář (2005) dále uvádí psychické znevýhodnění, kam patří ADHD, specifické poruchy učení a opožděný duševní vývoj. U posledního znevýhodnění je vysoká riziková situace, že jedinec bude dostávat různé přezdívky a později bude i hrubě šikanován. To jen proto, že je mentálně nejslabší žák.

Dle Fieldové (2009) existují varovné signály, jak poznat, že je dítě šikanováno.

- 1) **Fyzické příznaky:** chybějí mu věci, má modřiny, škrábance, často zůstává doma, špatně spí, je rozčilené, mívá noční můry, chodí pozdě do školy, nechává se do školy vozit, ve škole se snaží být u dospělých apod.
- 2) **Akademické příznaky:** najednou má problémy ve vyučování mluvit, nekomunikuje se spolužáky, má horší prospěch
- 3) **Emocionální příznaky:** je napjaté, ve stresu, smutné, sklíčené, plačtivé, tajnůstkářské, náladové, podrážděnější, po telefonu působí rozrušeně, ve škole je nešťastné, po škole je spokojenější, podceňuje se
- 4) **Společenské příznaky:** ostatní se mu posmívají, škádlí, popichují, ponižují, izolují, při výběru kolektivem je poslední, nemluví o ostatních žácích, někdo jej obtěžuje po telefonu, může začít šikanovat své sourozence

Rozdělení obětí podle Martínka (2009):

- 1) **Oběť na první pohled:** Již z názvu je jasné, že jde o děti, které na sobě na první pohled dají znát svoji slabost, ustrašenost, nevýraznost. Nejsou schopné se ve třídě

prosadit, a často sedí osamoceně. Posměchům se neumějí bránit, většinou utečou s pláčem, nebo se rozčilují, což jejich okolí náramně baví. Tyto děti mají většinou příliš ochránářskou matku.

- 2) **Oběti, které mají ochránářské matky, či babičky:** Rodiče nedokážou pochopit, že jejich dítě dospívá a mají pocit, že jej stále musí hlídat. Příkladem jsou matky, které své dítě doprovázejí až do třídy, kde mu všechny pomůcky na hodinu i přichystají. To je pro ostatní silně provokující.

- 3) **Handicapovaní děti:** V dnešní době se školství snaží tyto žáky integrovat do základních škol. Avšak aby šlo vše tak jak má, je důležité, aby učitel věděl přesně potřeby tohoto dítěte. Zde je velice důležitá připravenost, jinak jsou tyto děti velice snadné oběti.

- 4) **Učitelské děti:** Nejhorším případem je dítě, které má svého rodiče přímo na škole. Ve většině případů jsou tyto rodiče na své děti přísnější, a proto se zde narušuje vztah rodič – dítě. Avšak není to jediný problém, který se zde může vyskytnout. Následujícím problémem je, že žáci tomuto dítěti nevěří, že rodiče mu neřeknou o průběhu testu apod. A pokud jde o známkování, i když je učitelské dítě opravdu chytré, snaživé, ostatní žáci zde vidí protekci.

Agresor a oběť v jedné osobě

Jedná se o oběti, které pokud mají možnost, tak sami šikanují, většinou za pomoci jiných agresorů. Za účelem lepší reputace mohou být i iniciátory. V očích ostatních jsou tito jedinci velice neoblíbení (Říčan, Jánošová, 2010).

Na závěr této subkapitoly si uvedeme citát Koláře (2005), který poukazuje na závažnost dopadů šikanování

„Šikanování způsobuje obětem nezměrné psychické i fyzické utrpení, které lze těžko zprostředkovat tomu, kdo něco podobného nezažil. Poškozuje často dlouhodobě a někdy i trvale psychické a tělesné zdraví. Při brutálních formách a v pokročilých stádiích ohrožuje i život oběti“ (Kolář, 2005, s. 99).

3.4.3 Další účastníci šikany

„Šikana není jen záležitostí dvojice šikanující - šikanovaný, případně několika dětí, které se na ní přímo podílejí. Není možná, pokud nemá "podhoubí" v tom, co se děje ve skupině jako celku. A nelze jí dobře rozumět, pokud nezkoumáme, jaký vztah k ní má celý kolektiv“ (Říčan, 1995).

Z výše uvedeného vyplývá, že celý kolektiv je zapletený do problematiky šikany. V první řadě je tedy nutno uvést třídu, jakožto další účastníky šikany.

Třída

Je důležité vědět, že na vzniku šikany se hodně podílí i postoje jednotlivých žáků. Vlastně jen na nich záleží, jestli se šikana rozvine nebo ne. Zprvu se jich šikana nijak nedotýká. Avšak časem se projeví tři druhy žáků, jakožto nezúčastnění, které tato situace nezajímá, dále ti, kteří se zájmem přihlížejí a baví se, a nakonec aktivně se připojující jedinci (Kolář, 2005). To může být také důvodem, proč někteří žáci šikanují. Chtějí tak zaujmout kolektiv a tím mu ukázat i svoji moc. Chlapci se tak kolikrát chtějí předvést před dívkami tím, že prokazují svoji sílu na někom slabším. Situace se tak třídě jeví jako normální. Jsou však mezi námi i tací, kteří se dokážou za někoho postavit. Tato situace se vyskytuje spíše u dívek. Tyto děti nejspíše převzaly zodpovědnost z rodinné výchovy. Jsou oblíbené a vlivné. Je nutno si těchto dětí vážít, neboli čím více se jich ve třídě objevuje, tím větší je obrana proti šikaně (Říčan, Jánošová, 2010). Vágnerová zdůvodňuje, malý počet zastánců tím, že *„mají-li nějaké výhrady, jsou paralyzováni strachem, že to, co se děje jejich spolužákovi, se nakonec obrátí i proti nim“ (Vágnerová, 2009, s. 89).*

Pedagog

Nejdůležitějším faktorem učitele je jeho osobnost. Čili musí umět reflektovat sám sebe i vztah k žákům. Největším problémem vzhledem k šikaně bývá nedostatečná motivace a mravnost. Jsou i případy, kdy měl pedagog silnou motivaci, avšak potřeboval mít nad ostatními moc, potřeboval je kontrolovat, dirigovat. Takový přístup nepřímou podporuje šikanu. Podpora šikany vzniká i u osobnostně nevyzrálých pedagogů. Ti nejsou schopni empatie, jakožto vidět trápení slabých žáků. Problémy se snaží přehlížet (Kolář, 2011).

Jak jsme zjistili, i učitel dokáže přispívat ke tvorbě šikany, i když nepřímou. Kolikrát se může i stát, že učitel, třeba i právem, kárá zrovna šikanované dítě. Využitá ironie pak může vyznít jako posměch, kterého se žáci mile rádi chytanou. Dalším problémem, kterého se učitelé

dopouštějí, je vědomá, ale i nevědomá ignorace šikany. Dle Metodického pokynu MŠMT o šikaně má učitel odpovědnost šikanu vyřešit, jinak může být trestán. Proto často zastávají názor, ať si to děti vyřeší mezi sebou, což není na škodu, pokud se však nejedná o šikanu. Výzkum ukázal, že děti jsou mnohdy zklamané z neochoty učitelů zasáhnout proti šikaně. Hlubinná psychologie ukázala, že pedagog má určitou skrytou, nevědomou sympatii s agresorem. Je tomu tak proto, že agresor je drzý a překračuje určité hranice, které učitel překročit prostě nemůže. Avšak i on má někdy touhu využít násilí a ignorovat veškerá pravidla (Říčan, Jánošová, 2010).

Fieldová (2009) dodává, že rozhodujícím je ve škole ředitel, který se řídí podle ministerstva školství. Ten pak musí koordinovat všechny aspekty školy, od učitelů až po žáky. Je-li na škole vůdčí, spravedlivý ředitel, vyskytuje se zde šikana méně. Naopak jedná-li se o ředitele agresivního, zlého, šikana má otevřené dveře.

I když je to skoro k neuvěření, jsou známy i případy, kdy žák terorizuje svého učitele. Agresor je totiž schopný si vždy najít slabý článek v učitelském sboru, na kterém si vybíjí svou zlost. Šikanovanými učiteli jsou po většinou ženy, neboť jsou náchylnější k přehnaným reakcím. Čili na agresorův popud začnou vyšilovat, ječet, rvát apod. A to je právě to, co se kolektivu a hlavně iniciátorovi zamlouvá. Dalším terčem útoku pak mohou být učitelé nějakým způsobem handicapovaní. Jedná se například o slabozraké, tělesně se odlišující atd. Hlavní je, aby učitelé své kolegy před dětmi nepomlouvali či je nijak neshazovali, jinak v tom žáci mohou vidět určitou slabost, které se mohou chytnout. Je nutné dávat najevo, že každý učitel by měl mít respekt (Kolář, 2005; Martínek, 2009).

Rodiče

Nejvíce času tráví děti se svoji rodinou, tak není divu, že všechny názory, postoje, vzorce chování apod. se budou odrážet podle toho. To, co pochyťí, se potom odrazí na tom, jestli bude jedinec odolný proti šikaně, či nikoliv. Nejlepší možností je demokratická rodina. Zde je dítě uznáváno, pochváleno, je vyslechnut jeho názor a ten posléze respektován. Vše se otevřeně probírá. Takováto rodina má přesná a pevná pravidla, která když dítě poruší, ponese si také následky, o kterých moc dobře ví. Též své děti učí obraně, respektu, a úctě k sobě samému, čili je nepravděpodobné, že tento jedinec bude v budoucnu šikanován, neboť ví jak s lidmi jednat, a jak se bránit. Nehrozí zde ani agresivní chování, jelikož byly vychovány v rodině s hranicemi (Fieldová, 2009).

Výchova rodičů může vést k tomu, že dítě se stane agresorem či obětí, avšak podíl viny mohou mít rodiče i v době, kdy se již šikana rozvíjí. Proto si uvedeme dva typy rodičů.

Prvním z nich jsou rodiče agresorů, které povětšinou vůbec netuší, že je jejich dítě ve školních lavicích tyran. Pokud se tuto zprávu dozvědí, tak se jí buď snaží zlehčovat, nebo jiní to vidí jako možnost své dítě seřezat, což agresi ještě prohlubuje. Další reakcí pak může být názor ten, že se jejich dítě snaží jen protlačit v tomto krutém světě. Někteří agresori jsou děti vlivných lidí, kteří bývají ke škole arogantní, a vymyslí si prakticky cokoliv, aby své dítě ochránili. Ne vždy jsou však rodiče agresorů stejní. Jsou zde i prosociální lidé, kterým se prostě výchova z nějakých důvodů vymkla z rukou (Říčan, Jánošová, 2010).

Podle Koláře (2005) rodiny agresorů neprojevovaly dostatečné city svým dětem, proto mnoho z nich projevovaly známky citové deprivace či subdeprivace. Mít ohled ke slabším je zde brán jako malichernost. Též je známo, že aktivní účastníci často zažívali ze strany rodičů určitou brutalitu či agresi. Někteří pak byli vedeni vojenským drilem.

Nyní se zaměříme na druhý typ, a to na rodiče obětí. V tomto případě je větší pravděpodobnost, že se rodiče o šikaně dovědí. Pokud se tak stane, tak je dětí prosí, aby nijak nezasahovali. Vyhoví jim už jen proto, že nevěří učitelově zásahu do šikany, ale mnohdy i proto, že podle nich k dospívání šikana patří. Kolikrát svým dětem i radí, ať to prostě nějak přežijí, aby protivníka ještě více nenahněvali. Či dokonce mu řeknou, že si za to vlastně může samo, což v něj vyvolává pocit úzkosti a osamělosti. Oproti tomu však mnozí reagují správně a to tak, že dítě emočně podporují, ochraňují, nacházejí informace a spolupracují se školou (Říčan, Jánošová, 2010).

Kolář (2005) dodává, že matky obětí bývají nadměrně ochranné a otec, nebo mužský vzor v rodině chybí. Avšak je i situace, kdy matka je silná a dominantní a otec naopak submisivní. Dále pak dítě může pocházet z rodiny, kde je zvýšená úzkost, nízké sebehodnocení, nepřátelství, tvrdost či kritika.

3.4.3 Kazuistika šikanované dívky – šikana ze strany spolužáků

První agrese se začala projevovat na nejmenované škole v 6. třídě. Kvůli propadnutí, se do této třídy dostal agresivní žák, který obtěžoval všechny kolem. Nejprve se zde začala projevovat verbální aktivní přímá agrese, kdy nejvíce používal sprostých slov. Všichni ve třídě z něj měli strach, avšak nejmenovaná slečna, budeme jí říkat třeba Martina, se mu snažila oponovat. Po ostatních chtěl nosit věci, dělat úkoly, ale Martina si to líbit nenechala, a tak nejvíce urážek schytávala právě ona. Situace se vyhrotila, když jí chtěl žák napadnout fyzicky. Této situaci zabránila učitelka a vyvedla ho ze třídy. Matce Martiny se tato situace

nelíbila, a tak si šla stěžovat za ředitelem. Od té doby měla sice klid, ale ostatní žáci byli nadále šikanováni. Na konci roku se matka rozhodla dívku přeřadit do jiné školy, kvůli neurvalosti tohoto žáka. Dívka se těšila a zároveň byla nervózní z příchodu na novou školu. Avšak když první den vešla do třídy, pozdravil ji jediný žák, kterého znala od dětství. Při hledání místa, kam si sedne, jí byly na oplátku předány jen nevraživé pohledy, hlavně od děvčat. Jakmile se zeptala, jestli je volné místo, bylo jí řečeno, že je obsazeno. A tak ji nakonec vybrala místo učitelka. Ve třídě se vyskytovaly dvě skupinky dívek, jedny byly hodné a druhé zlé. První skupinka s Martinou sem tam něco prohodila, ale to bylo spíše výjimečně. Ta druhá s ní mluvila jen s nečestnými zájmy, aby ji pak mohla pomlouvat. Nejvíce se navázely do jejího vzhledu, a to jen proto, že měla Martina pár kilo navíc. Říkaly jí, že je tlustá, a roznášely pomluvy po škole. Martině se pobyt ve škole přímo znechutil, a tak vždy hned spíchala domů. V téhle fázi se u ní začalo vyskytovat sebeobviňování. Aby toho však nebylo málo, Martinu začali napadat i kluci, někteří slovně a někteří fyzicky. Jeden, co s ní seděl v lavici, ji dokonce i škrtil. S ničím se však nikomu nesvěřila, až po čase si matka začala všimnout modřin, které se u Martiny objevily, a řekla, ať řekne učitelce o přesazení. Učitelka na to však reagovala tak, že není místo, a že ji nemá kam přesadit a klukům dala pouze napomenutí. Jak se dalo očekávat, šikana pokračovala dál. Na tuto situaci si šla matka osobně stěžovat do školy. Situace se řešila tak, že dívka byla přesazena a chlapci dostali třídní důtku. O ponižování ze strany holek však dívka nikdy nikomu neřekla. Když se totiž jelo na lyžařský výcvik, s ostatními děvčaty se docela sblížila. Po návratu ustavičné ponižování přestalo. Nyní je slečna v 9. třídě a šikana se jí po lyžařském výcviku vyhýbá. Avšak nakonec uvádí, že dívkám nikdy nezapomene, jak se k ní chovaly. A díky tomu, čím si prošla, si dává větší pozor na to, s kým se baví. Zde by se dalo říct, že se stádií, došlo nejspíše ke stádiu třetímu, které nese název vznik jádra.

3.5 Bossing ve školním prostředí

Mobbing je slovo převzaté z anglického výrazu „to mob“, které znamená v překladu napadat, útočit apod. „*Mobbing je řada negativních komunikativních jednání, jichž se dopouští jednatel nebo několik osob vůči určitému člověku po delší dobu (nejméně půl roku)*“ (Kratz, 2005, s. 16).

Pokud se jedná o šikanu ze strany nadřízeného, hovoříme o tzv. **Bossingu**. Takový nadřízený, dokáže udělat pěkné dusno. Jedině například zesměšňuje, dává mu práci nad jeho

možnosti nebo naopak práci primitivní. Oběť neustále kritizuje, připisuje jí chyby či neposkytuje informace. Mobbing je šikana rovnocenného, kdežto bossing je rafinovanější, nebezpečnější (Novák, 2010). Bossing bývá také někdy označován jako „mobbing shora“. Často se i stává, že se postupem času z mobbingu stane bossing. A až v tuto chvíli, kdy oběti připadá problém nevyřešitelný, hledá pomoc. Takovéto situace vedou k emočnímu stavu organismu, který je nazýván jako frustrace. Oběti si tak připadají osamělé a vydané na pospas všemu zlému. To se postupně stupňuje až do deprese a začínají se objevovat psychosomatické problémy, jako je průjem, panika či žaludeční vředy. Pokud se však má situace řešit, agresor odmítá spolupracovat. Častou argumentací bývá výrok, že se vlastně o žádnou agresi nejedná či se zastáváme někoho, kdo si to nezaslouží (Beňo, 2003). Tím, že o problému agresor nechce hovořit, zpochybňuje diskusi, která by mohla problém vyřešit. V tuhle situaci se konflikt vyhrocuje a zároveň je za něj zodpovědná oběť. Sebeobviňování situaci ještě přiosťří. I když prvním impulsem je mezilidský konflikt, odpovědnost za řešení přebírá celý podnik. Záleží pouze na vedoucích pracovnících, jestli násilí dopustí. Vedení však zastává názoru: Respektovat soukromí druhých a do ničeho se neplést (Hirigoyenová, 2002).

Způsoby chování nadřízeného dle Beňa (2003):

- Oběť bývá veřejně ponižována před ostatními
- Jedinec dostává práci, která je nad rámec jeho možností a je bez přísunu informací
- Kolektiv dostává signály, že osoba je určena k „odstřelu“
- Jedinec je trestán za chyby, které zjevně neudělal

Nejčastější strategie bossingu podle Huberové (1995)

- 1) Sisyfovská taktika – Oběť musí vykonávat práce, které jsou pro něj složité. Jejich smysl je pro ni zbytečný.
- 2) Metoda Achillovy paty – Jedinec musí dělat práci, která mu je nepříjemná. Nadřízený trvá na tom, aby ji udělal.
- 3) Trvalá kontrola – Činnost je kontrolována víc, než je běžné.
- 4) Překvapující útoky – Všechna rozhodnutí se dělají za zády oběti.
- 5) Oklešťování kompetencí – Úkoly, které dělal, jsou již předány někomu jinému, a to bez vysvětlení.
- 6) Izolace – Jedinci chybí informace o změnách.
- 7) Útoky na zdraví – Musí dělat práce, které jsou zdraví škodlivé.

- 8) Narážky na psychický stav – Oběť je označována za duševně chorého, a s tím související její reakce.

Dle Hirigoynové (2002) nadřízený využívá svoji moc z obavy, že nad ostatními ztratí kontrolu, nebo také naráží na svoji vlastní důležitost, kdy terorizuje druhé, nebo jednoho vybraného obětního beránka. K udržení moci používají zdánlivě neškodnou taktiku, kdy při kladení odporu obětí, se tato taktika stává násilnější. Agresor oběť stresuje tím, že ji stále hlídá a pozoruje. Agrese se projevuje skrytě, pomocí neverbální komunikace (vzdechy, krčení ramen, nárážky). Když už je o oběti hovořeno, tak jako o předmětu, nebo posměšnými poznámkami, a to v přítomnosti okolních lidí. Nejvíce oběť znemožní tím, že ji dovede k chybě, za kterou ji následně kritizuje, ponižuje.

Huberová (1995) rozděluje následující příčiny teroru ze strany nadřízeného

1. Zlost na organizaci – Při těžkostech přenášejí vinu na podřízené.
2. Tlak shora – Za předpokladu působení vyšších nadřízených, přenášejí tlak na své podřízené.
3. Chuť moci – Pokud podřízený stoupá, snaží se mu vzestup zneškodnit.
4. Osobní důvody – Žárlost, osobní výhrady proti pracovníkovi.
5. Strach ze ztráty kontroly – Pokud je v izolované pozici či čelí odporu skupiny.
6. Strach z převahy – Hrozbou pro něj může být podřízený, který má přehled.
7. Strach z nevyslovených myšlenek – Skuteční názor pracovníků.

Pokud se zaměříme přímo na situaci učitele a žáka, jedná se o problém, kdy pedagog má s jedincem špatné vztahy, a jedinec jej mnohdy neúmyslně provokuje. Nachází na něm vše, co na ostatních neregistruje, a při zkoušení dostává většinou horší hodnocení, těžší úkoly apod. (Martínek, 2009).

3.5.1 Kazuistika šikanovaného chlapce – šikana ze strany učitele

Situace se zaměřuje na chlapce, kterému dáme jméno Patrik. Toto dítě bylo již od školky něčím zvláštní. Na základě psychologa bylo zjištěno, že chlapec trpí poruchou ADHD, poruchou hyperaktivity. Na tento syndrom mu byly podány léky. Po prvních pár týdnech v první třídě, si jej vyhlídla učitelka, která jej začala ponižovat před ostatními hláškami typu: „Podívej se na toho blba“. Bylo to v důsledku pomalejší přípravy,

nesoustředěnosti, pomalejším učením atd. V tuto chvíli chtěla učitelka nechat dítě přešetřit, avšak v pedagogicko-psychologické poradně již nevěděli, co dál hledat, tak dítě poslali ke speciální poradkyni. Ta rodičům ukázala, jak se s Patrikem doma učit. Učitelka se však tímto problémem vůbec nezaobírala a stále na Patrika kladla schválně těžké nároky. Například když se psal diktát, učitelka mu neporadila, i když věděla, jaké má problémy nebo v matematice dostal stejnou pětku jak za splnění úkoly, tak i za nesplnění. Vždy si našla na všem něco špatného a za nic ho nepochválila. Patrik začal být ve škole nervózní, v noci se pomočoval, a k tomu všemu ještě přibýly epileptické záchvaty. Tyto epileptické záchvaty se nejspíš projevovaly již dříve, neboť se učitelka vždy osočovala, že hledí skrz ni, přitom takhle u něj probíhaly příznaky. Po pololetí začala do školy jezdit psychologka, která se snažila učitelku naučit, jak se k dítěti chovat. Ta však neměla žádný zájem o spolupráci. Dokonce bylo zjištěno, že se nemístně chová i k dalším dětem. Jakmile nastaly prázdniny, dítěti se psychosomatické potíže zlepšily. Avšak před nástupem do druhé třídy se opět vyskytlo pomočování. První týden se vyvíjel přes očekávání dobře. Bohužel od druhého týdne to vše začalo nanovo. Učitelka svalovala všechnu vinu na žáka, vše podle ní bylo špatně. Jako příklad zde slouží rozbité počítadlo, které evidentně Patrik nezničil. Všechny děti ve třídě říkaly, že v tu dobu byl chlapec na záchodě, ale učitelka stejně chtěla počítadlo po rodičích zaplatit. Když byl Patrik u tabule, učitelka prohlašovala: „Děcka, pojd'te, budeme se Patrikovi smát, co zapomněl“. Pomocné tabulky, které mohlo dítě používat, byly učitelkou odebrány. Posléze poslala dítě k obvodnímu lékaři, neboť si stále na něco stěžovalo. Patrik se doktorovi svěřil, že ho učitelka ponižuje, načež doktor konstatoval, že je zde šikana. Jeho reakce byla taková, že zavolal do školy, kde mu ředitel řekl, že nemá strkat nos do něčeho, do čeho mu nic není. Matka byla pozvána do školy, kde se šikana měla řešit, ale ředitel se ohrazoval tím, že mají certifikát, který dokazuje, že zde šikana není. Ředitel stál celou dobu za učitelkou, o které byli všichni přesvědčeni, že se nechová adekvátně. Psycholožka matce řekla, že by se dítě již nemělo setkat, jak s učitelkou, tak ani s žáky. Po převedení na specializovanou školu, se Patrikův stav zlepšil, ale učitelka, ta šikanuje dál. Bylo zjištěno, že se zaměřuje hlavně na chlapce. Děvčata si zve do kabinetu, a navádí je, aby řekly o chlapcích něco špatného. Učí je bonzovat.

4 Následky šikany

Šikana sebou nese mnoho následků především pro oběť. Ty mohou být i dlouhodobé. Avšak změny se neprojevují jen na šikanovaném jedinci, ale na celém třídním kolektivu, jelikož zde vládlo napětí a strach. A nakonec ani oběť nevyvázne bez následků, ba naopak se v nich prolomily mravní zábrany a otupělo svědomí. To v nich podporuje závislost ubližovat i dále (Říčan, Jánošová, 2010).

NÁSLEDKY PRO OBĚŤ

Nejvíce ovlivní šikana bezesporu oběť. Jak závažná bude situace, závisí na tom, jak moc a jak dlouho dítě bylo šikanováno. Nejhorší je, když dojde ke zlomení oběti a tím rozbití její identity (Kolář, 2011)

Fieldová (2009) souhlasí a dále konstatuje, že o tom, jak vážné budou následky, rozhoduje především osobnost jedince, podpora ze strany rodiny a školy, reakce vrstevníků a agresorův styl. Pokud dítě trpí šikanováním, nevypadá, nemluví ani se nechová jako spokojené dítě. Je na něm patrný strach, hněv a stres. Šikana má u oběti tyto důsledky. Nejprve fyzické, kde se jedná například o škrábance, modřiny rány, bolesti hlavy, pomočování, vypadávání vlasů, špatný spánek, nechutenství, přejídání, hrbení, nervozita apod. Dalšími jsou pak následky intelektuální, kde můžeme zařadit zhoršené soustředění, ztrátu motivace, zhoršení prospěchu, nepravidelnou školní docházku, strach ze skupinové spolupráce, přechod na jinou školu atd. Šikana má i dopad na sebevědomí. Kvůli odlišnosti, se mnohé děti stávají terčem šikádní, a to jedinci sebevědomí snižuje. Začnou být tedy sebestředné přecitlivělé a silně kritické sami k sobě. Pražské centrum primární prevence spolu s Fieldovou (2009) ještě předkládají psychické následky u oběti, kde začleňují frustraci sociálních potřeb oběti, sníženou schopnost navazovat a udržovat vztah, stálé napětí, špatná nálada a smutek, úzkostné stavy, strach vedoucí k poruchám spánku, zvýšené únavnosti a neúspěchům ve studiu i v soukromém životě. A jako druhé sociální následky. Zhoršení prospěchu, členství v rizikových partách, kriminální jednání, napjatost ve společnosti.

Největší následky jsou však u obětí 4. a 5. stadia šikany, které s dost velkou pravděpodobností mají celoživotní charakter. Někdy jedinec vyřeší své problémy nejhorším možným řešením, a to sebevraždou. Při dlouhodobém šikanování se oběť zhroutí a má strach o svůj život. Trpí poruchami spánku a má noční můry. Objevují se u ní vysoké psychosomatické potíže, jako jsou únava, nevolnost, bolesti hlavy, břicha, zad, astmatické záchvaty. V některých případech je nutná dlouhodobá léčba, v některých se osoba sice

nezhrouť, ale již není schopna pokračovat ve studiu. I když z vnějšku se může zdát, že se z toho jedinec dostal, vnitřní újma je hluboká a zacelení je tak jen povrchové. V tuhle chvíli je její obranyschopnost velice malá. Nejednou se stalo, že oběť po přechodu na jinou školu byla opět šikanovaná. „*Pozdní následky u brutálních a kriminálních šikan se podobají syndromu vyhlazovacích táborů. Jejich hlavními znaky jsou nápadně podobné: chronické depresivní stavy, sebedestrukce, poruchy přízpusobivosti a narušený vývoj osobnosti*“ (Kolář, 2011, s. 157). Oběti šikan mají tendenci od všeho uniknout. Po odchodu ze školy je těžké se k nim přiblížit. Mezi diagnózy šikanovaných ještě patří školní fobie, panická porucha, obsedantně-kompulzivní porucha a posttraumatická stresová porucha (Kolář, 2011).

Šikana může oběti poznamenat až do dospělosti. Projevuje se to ve vztazích, kdy je pro člověka kvůli nízkému sebevědomí obtížné navázat kontakt. U mužů se stává, že nacházejí dominantní partnerku, která s nimi manipuluje, nebo dokonce žádnou neobjeví. Následky mají dopad i na zaměstnání, jelikož kvůli šikanování jedinci nebyli schopni dosáhnout předpokládaných studijních výsledků, čili nemají takové možnosti. Pokud se jedinec setká se šikanou i na pracovišti, je pro něj tato zkušenost velice traumatická. Řešení a léčba může trvat několik let (Fieldová, 2009).

„*Utrpení obětí dříve či později skončí. V dospělosti šikaně obvykle uniknou, protože na rozdíl od školních let mají možnost vybrat si prostředí, ve kterém se budou pohybovat. Na jejich osobnosti však zůstávají – zejména jestliže byly šikanovány dlouho a těžce – jizvy v podobě sklonu k depresi a k pochybám o sobě samém, k pocitům méněcennosti*“ (Říčan, 1995, s. 38).

NÁSLEDKY PRO AGRESORA

U dětí v posledních ročnících školy se projevuje zhoršený prospěch a začleňují se do pochybných spolků. Následně se v dospělosti dopouštějí větší kriminality než ostatní děti. Je možné, že zastavíme-li agresi již v útlém věku, snížíme riziko těchto pozdějších potyček se zákonem. Bude-li tomu však naopak, jejich agresivita poroste (Říčan, 1995).

Kolář (2011) dodává, že žáci, kteří na ZŠ šikanují, se v dospělém věku dopouštějí 4x více kriminality než ostatní a 60% z nich poruší trestní zákon. A to jen proto, že mu nikdo nenastavil pevné hranice.

Agresoři tak ubližují nejen obětem, ale i sobě. Objevují se u nich zdravotní problémy, zhoršuje se jim prospěch, docházka a i sebevědomí. Někteří z iniciátorů mohou být sami oběťmi spojené s odmítáním, šikanou a násilím. Mají osobní, sociální a vztahové problémy. Chybí jim empatie a nejsou schopni řešit problémy. Jelikož se jeho přátelům může přestat

líbit jeho chování, objevují se u něj pocity deprese, úzkosti. Tyto pocity mohou přetrvávat až do dospělosti (Fieldová, 2009).

NÁSLEDKY PRO OSTATNÍ ČLENY

Šikana způsobuje škody všem členům skupiny. Není divu, že se odráží i na přihlížející jedince v kolektivu. Děti tak ztrácejí veškeré iluze o dobré společnosti. Šikanu však nepovažují za něco příjemného, ale spíše ze strachu z agresorů se nijak neangažují. To v nich způsobuje vyděšení, bezmoc ale také pocit provinění za svoji nečinnost. Do kolektivu též zapadá učitel, jakožto potenciální hlava třídy. Šikana tak negativně působí na výchovný a výukový růst skupiny a ničí vzájemný respekt mezi pedagogy a žáky. Někteří učitelé mají pocit viny za neubránění jedince. V nějakých případech trpí i rodiny obětí, které tento teror velice rozruší (Fieldová, 2009; Kolář, 2011).

5 Základní vyšetřovací metody šikany

Zahájit vyšetřování bychom měli ve chvíli, kdy nám vznikne podezření, že se u žáků šikana vyskytuje. Toto podezření udáváme na základě přímých a nepřímých znaků šikany, které jsme si již popsali v kapitole Projevy šikany. V první řadě je nutné zvážit, jaká je možnost z usvědčení agresorů. Je-li malá a činy beze svědků, je lepší situaci pozorně sledovat a informace tak uchovat do budoucna (Říčan, Jánošová, 2010).

Kolář (2011) dodává, že kromě přímých a nepřímých znaků je důležité hlavně poznat, zda se o šikanu opravdu jedná, nebo se zde vyskytuje pouhé škádlení. Hlavními znaky, kterých je nutno si všimnout, jsou záměrnost, opakování, samoúčelnost agrese a nepoměr sil. Prokázali-li se jednotlivé znaky, a my si budeme téměř jisti, že se o šikanu jedná, použijeme 2 základní kritéria pro posouzení šikany. Nejprve posoudíme šikanu ze tří praktických pohledů, kde začleňujeme šikanování jako nemocné chování, což vystihuje, zda se jedná o škádlení či nikoliv. Druhý pohled se zaměřuje na šikanu jako poruchu vztahů, kde odhadneme, o jaké stádium se jedná, a pokud je to možné, určíme konkrétní z nich. Pro každou fázi se uplatňuje jiná léčba. Šikana jako závislost je následně třetí, a tím také poslední pohled, u kterého posuzujeme vzájemné vztahy mezi agresory a oběti. Kromě těchto tří pohledů, určujeme i formu šikany, což vystupuje jako druhé kritérium. Je důležité zjistit o jaký typ agrese a školy se jedná, jestli jde o dívčí nebo chlapeckou šikanu, jaký je věk aktérů, jaký je způsob řízení školy a jestli mají aktéři nějaké specifické potřeby.

V čl. 6, odst. 2 Metodického pokynu (in Vágnerová, 2009, s. 29) je řečeno: „*Účinné a bezpečné vyšetření šikany vychází z kvalifikovaného odhadu stadia a formy šikanování. Existuje rozdíl mezi vyšetřováním počátečních a pokročilých stadií šikanování.*“

Učitel by při podezření měl nejprve informovat rodiče možné oběti. Poté zjistit, jak se dítě chová při příchodu ze školy, doma, jaké má přátele, s kým chodí domů, jestli má nějaké problémy apod. Když si však učitel není jistý svými schopnostmi při zásahu, je dobré se obrátit na odborníka. Hlavní je, aby vyšetřování bylo zahájeno s rozmyslem, jinak by mohlo hrozit riziko, že se pozice oběti ještě zhorší (Martínek, 2009).

Kolář (2005) předkládá pádné důvody k vyšetřování a těmi jsou:

1) Alarmující signály

- a) Telefonická či osobní informace rodičů, že je jejich dítě týráno
- b) Provalení šikanování (náhodné chycení agresora při činu)
- c) Zoufalá reakce oběti, či jeho kamaráda

2) Varovné signály

- a) Žák čeká na učitele, než vejde do třídy, chodí všude jako poslední, postává u kabinetu
- b) Dítě nemá kamarády, je osamocené
- c) Dítě je smutné, ustrašené
- d) Dítě má velkou absenci, zhoršuje se mu prospěch
- e) Jedinec je přehlížen, izolován, ponižován, zesměšňován

Dle Říčana (1995) učitel při řešení šikany vystupuje v podstatě jako policejní vyšetřovatel. Zásady při postupu jsou následující:

- 1) Ochrana zdrojů a informací
- 2) Pokud možno neprozradit nic co nám je, i co není známo
- 3) Výslech jednotlivých iniciátorů zvlášť a sjednocení těchto informací
- 4) Záznam všech výpovědí

Prvním krokem při řešení, je rozhovor s tím, kdo učitele o šikaně informoval. Z počátku necháme jedince, aby hovořil sám. Posléze se snažíme zjistit podrobnosti dotazy typu - kdo co dělal, kdo u toho byl, kde a kdy k tomu došlo apod. Posoudíme-li vztah informátora k oběti i agresorovi, zjistíme, zda je tato osoba věrohodná. Pokud přišla sama oběť žádat o pomoc, ujistíme ji o ochraně a povzbudíme nadějí. Vždy však musíme mít na mysli, že může jít o falešné udání. Nejedná-li se o oběť, bude dalším vyslychaným v pořadí. Usoudíme-li, že je pro oběť situace únosná, poprosíme ji o sepsání toho, co řekla. Jsou-li i známky fyzického napadení, je nutno oběť vyfotografovat, a to bez prodlení. Poté je důležitá ochrana oběti. Dobrým informátorem mohou být i rodiče, pokud to nebyli zrovna oni, kdo na šikanu upozornili (Říčan, Jánošová, 2010). Kolář (2011) konstatuje, že varovné signály může zpozorovat i sám učitel, čili rozhovory s informátory zde nejsou. Vždy však může být účelné vše prodiskutovat s kolegy. Následně pak vytipujeme vhodné svědky, kteří působí věrohodně. Jedná se o žáky, kteří nejsou závislí na agresorech. Se svědky bychom měli mluvit jednotlivě, a tak aby o tom druzí nevěděli. Nikdy bychom neměli vyšetřovat svědky společně s agresory.

Posledními v žebříčku výslechu jsou agresori, kteří nikdy nesmí být vyslycháni společně s oběťmi. Využívá se u nich tvrdší přístup v šetření, jakožto vyhrožování tresty či v opačném případě polehčující okolnosti při jejich přiznání. Důležité je sledovat i nonverbální komunikaci (Říčan, Jánošová, 2010).

Na základě Koláře (2011) si uvedeme 2 nápravné metody:

1) **Nátlaková metoda**

Při první metodě představitelé školy jako je ředitel, výchovný poradce, třídní učitel vytvoří komisi a pozvou si postupně agresory a jejich rodiče. Pro vyřešení situace zvolí následující postup. Nejprve rodičům agresorů sdělí problém, který se zde vyskytl. Nejčastěji se toho ujímá výchovný poradce. Postupně se k tomuhle problému vyjádří ostatní pedagogové. Následně se vyjádří agresor, který většinou svoji vinu popírá. Posléze reagují rodiče. A na závěr komise spolu s rodiči rozhodne o konečném řešení. Pokud však rodiče odmítají spolupracovat, rozhoduje se komise jen podle sebe (Fojtíková, 2000).

Pro rodiče agresora je většinou velice těžké přijmout fakt, že jejich dítě iniciátorem, ale je důležité, aby svým dětem dali najevo, že s jeho chováním nesouhlasí a dokázali ho podpořit i v této složité situaci. V tuto chvíli by měl rodič hlavně spolupracovat se školou. Dále pak pomoci dítěti pochopit, co vlastně udělalo, a s touto vinou se následně srovnat. Snažit se ho motivovat k tomu, aby se omluvilo oběti, a hlavně pomoci mu přijmout následky chování. Pokud totiž rodič bude toto chování ignorovat, bude se agrese jen stupňovat (Vágnerová, 2009).

Škola používá k zastavení násilí iniciátorů jistá opatření. To může zahrnovat výchovná opatření (napomenutí, důtky, vyloučení), nižší známku z chování, změnu kolektivu, pobyt v diagnostickém ústavu či možnost individuálně vzdělávacího programu. Trest agresorů se sděluje před celou třídou. Sdělení může být strohé a úderné, ale také zdlouhavě vedeno formou diskuse. Nejlepší možností je pak souhlas většiny třídy (Kolář, 2011).

Říčan (1995) doplňuje základní zásady trestání. První je ta, že záležitost by měla být co nejrychleji vyřízena a neměla by se dětem dále předkládat. A za druhé odsuzujeme čin, nikoli dítě. Ba naopak bychom na něm měli nalézat dobré vlastnosti, s kterými můžeme dále pracovat. S Jánošovou (2010) doplňují, že by měl učitel zahájit tzv. etickou výchovu, což znamená, že se v agresorovi pokusí vzbudit pocity viny a lítosti. S takovým žákem je nutno hovořit individuálně.

Důležitou částí v nátlakové metodě je zajištění ochrany dětí. Po vyšetření a potrestání agresorů je nutno se oběti dále věnovat, jinak je možné, že se šikana začne opět rozvíjet. Jednou z možností je, že pedagog si bude dávat s obětí schůzky v určitém rozmezí nebo se bude setkávat s informátory. Další formou ochrany mohou být ochránci oběti. Též je dobré sledovat podrobně aktuální situaci a být stále v kontaktu s rodiči. Pro dobro oběti je také důležité zařídit péči odborníka (Kolář, 2011).

2) Usmířovací metoda

Tato metoda se využívá jen ve velmi ojedinělých případech, většinou při výskytu prvního či druhého stupně spíše u mladších dětí. V nižších stádiích ji používáme proto, že normy šikanování ještě nebyly převzaty celou skupinou. Je nutné zde udělat následující diagnostiku, která slouží jako východisko pro zjištění metody a postupu, čili nikoli pro zformulování trestů. Prostřednictvím informátora, oběti a vhodných svědků zjistíme potřebné informace, které nám potvrdí výběr metody. Zároveň jsou alternativou při postupu u druhé metody. Nyní je na místě se setkat s obětí a prodiskutovat možné metody. Musíme ji naslouchat a využít naší empatie. Pokud oběť svolí k tomuto postupu, je na řadě agresor. Jestli i ten souhlasí s výběrem a hlavně se svojí nápravou, začíná jejich společné střetnutí. Při řešení problému se někdy využívá i dalších žáků ze třídy, těch, kteří sympatizují s obětí. Žáky nejprve seznámíme s problémem, a pokusíme se u agresora navodit pocity viny. A to takovým způsobem, že je nyní on vystaven legráckám apod. Pochopí-li, čím si oběť procházela, následuje jeho omluva. Následně všichni předkládají návrhy pro nápravu a zlepšení kolektivu. Celý průběh se shrne a domluví se další setkání. Po určité době se pak posoudí na závěrném setkání aktuální situace (Kolář, 2011).

6 Preventivní opatření školní šikany

„Prevence je nezbytnou podmínkou odstranění šikanování, zároveň i nejhospodárnější. Je věcí všech edukátorů, bez ohledu na jejich funkce, postavení, odbornost a specializaci. Je neoddělitelnou součástí výchovně vzdělávacího programu. Je zaměřena k rozvíjení interpersonálních lidských citů, sociálního citění, k dětskému přátelství a kamarádství a aktivnímu odmítání násilí jako řešení nedorozumění a konfliktů“ (Šturma, 2001, s. 19).

Úmluva o právech dítěte jasně říká, že děti mají ve školách zaručen bezpečný pobyt. Ne vždy tomu však kvůli šikanování je, jelikož ta sama osobě je považována spíše za klukovinu, která se časem rozplyne. Bohužel tak tomu vůbec není. Šikana vesměs naplňuje podstatu mnoha trestných činů (Kolář, 1997).

- Omezování osobní svobody
- Vydírání
- Vzbuzení důvodné obavy
- Loupež
- Znásilnění, pohlavní zneužívání
- Kuplířství
- Ublížení na zdraví
- Poškození cizí věci

Ať již se na školách šikana objevovala, či nikoli, využití prevence je vždy podstatné. Ve třídě se každý snaží nějak prosadit. Zároveň si musíme uvědomit, že každý má určité zájmy, které se s ostatními nemusí sjednocovat. Tak například takový učitel má zájem o to, aby jej děti respektovali a dávali pozor. Ovšem pro děti je přednější využití prostředků, které jsou pro ně zábavné. Tím se dostávají do konfliktů, a učitelova energie tak značně klesá. A tak je to i mezi dětmi. Učitel se však musí prosadit jako ten, co má poslední slovo a jeho úkolem je prosadit spravedlnost. Aby však byl učitel respektován, je nutné, aby ho děti měly rády. Nejlepším způsobem, jak toho dosáhnout, je přiklonění se k většině. Ovšem to by bylo v rozporu s mravní morálkou, která říká, že máme bránit slabší. Čili orientovat se na slabší je určitý risk, avšak jen prokázání této naší oběti můžeme předcházet šikaně (Říčan, 1995).

Bendl (2003) vysvětluje, jak čelit a předcházet šikaně, a následně to rozděluje do 3 kategorií:

- 1) **Vyhýbat se:** To znamená, že by se děti měly držet v okruhu svých přátel, a to hlavně na nebezpečných místech, jako jsou jídelny, cesta domů, chodby o přestávkách apod.
- 2) **Pěstovat odolnost:** Nejlepší možnou volbou je zde ignorace, neboť když od nás agresor nebude mít odezvu, může jej to přestat po čase bavit. Dalším chováním, co iniciátora nejspíš překvapí, je postavit se mu. V tu chvíli si možná řekne, že jsme pro něj příliš tvrdý oříšek. Obrannými činy pak může být humor, slůvko NE, nebo například sport, kde dítě může najít nové přátele.
- 3) **Posilovat sebevědomí:** Věřit si, je jedna z nejučinnějších ochranných opatření proti šikaně. Proto je velmi důležité sebevědomí vylepšovat. Dle Fieldové (2009) má sebevědomé dítě většinou pevný pohled, ústa má uvolněná, klidný výraz, pružné tělo, rovná ramena, vypjatou hrud', klidně se pohybující paže, vyvážený postoj a klid v hlase. Pokud toho dítě není schopno, může zkusit předstírat. I to chce však nějaký čas cvičit. Dodávat si sebevědomí však můžeme sami, tím, že se dokážeme pochválit, něco zvládneme apod. Na druhou stranu, i když někoho druhého pochválíme, nám udělá radost, a to proto, že vidíme spokojeného druhého. Avšak nejlepší možností je chválu přijímat. Avšak nemusí se jednat pouze o chválu, neboť každá kritika má něco do sebe. Na jejím základě můžeme na sobě mnoho vylepšovat.

Říčan (1995) uvádí, že pokud chceme šikaně nějakým způsobem zabránit, je nutno posílit demokracii třídy, kde učitel má být hlavně učitelem demokracie. Hlavní je to, jak učitel jedná s dětmi a posléze s rodiči. Zásadní tedy je:

- 1) Zjišťovat přání a názory dětí, a uznat svoji vlastní chybu.
- 2) Umožnit jednou za čas volbu třídy (co se bude hrát, co se bude číst, kam se půjde na procházku).
- 3) Pěstovat žákovskou samosprávu.
- 4) Dodávat rodičům dobré i špatné zprávy.
- 5) Umožňovat rodičům volný přístup do školy.
- 6) Motivovat rodiče k organizačním aktivitám školy.

K tomu dále dodává, že součástí prevence, je tzv. ideová výchova, kdy se dětem udávají základní hodnoty společnosti, jakožto úcta k druhým, solidarita, soucit atd. Jednou z technik zde zaujímá vypracování Charty třídy, kde učitel s dětmi konzultuje, jak by se měl učitel chovat k dětem, děti k učiteli a děti mezi sebou. Přitom hlavními aktéry v této technice jsou právě děti, které své myšlenky předkládají. Na to ještě navazuje kooperaci třídy, která vytváří takové vztahy, které budou v rozporu se šikanou. Dobrou strategií se zde stává

kooperativní učení, které znamená, že žáci budou vypracovávat úkoly společně v jednotlivých týmech. Při sestavování týmu musíme myslet na to, aby byly rovnocenné. Závěrnou a hlavně neúčinnější prevencí se zde stává dozor nad žáky. Zde by se dala uvést zajímavost, kde na jedné škole pověřuje ředitelka starší žáky chránit ty mladší a slabší.

Schéma prevence školních šikan na základě Koláře (2011):

- 1) Školní komunita, která bude posilovat imunitu skupin i škol jako celku.
- 2) Specifický program proti šikaně, který včas objeví vznik týrání a pomůže jej léčit.
- 3) Odborné služby školy – pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostické ústavy.
- 4) Spolupráce s jinými školami a organizacemi zabývající se prevencí šikany.
- 5) Pomoc a podpora MŠMT a krajských úřadů školám.
- 6) Kontrolování škol za pomoci České školní inspekce, MŠMT a krajských úřadů.
- 7) Sledování situace a ochrana dětí nevládními organizacemi (Linka bezpečí, Nadace naše dítě).

Aby prevence byla efektivní, je nutné se zaměřit i na potencionální agresory. Zde je také velice účinné posilování sebevědomí. Nejvíce se zde uplatní pochvala za jejich nekonfliktní chování. Agresory též můžeme zapojit do aktivit, které by mohly vyzvednout jejich přednosti. Pro odplavování stresu u agresivnějších jedinců se využívá též relaxační techniky, a to třeba při hodinách tělocviku. V určitých školách jsou dokonce vybudované třídy, kde se člověk může beztrápně vybit například na boxovacím pytli. Tito jedince nejsou schopni vcítit se do svých obětí, proto je nutné u nich tuto empatii budovat. A v neposlední řadě je u nich důležité pěstovat si vlastní perspektivu, aneb co čekat od života (Bendl, 2003; Říčan, 1995).

„Ve vztahu k násilí je pro dítě nejdůležitější, jaké postoje k agresivitě zaujmají jeho rodiče a jiní vlivní dospělí v okolí. Od rodičů dítě přejímá hodnoty, podle nich si vytváří vlastní názor na místo násilí v mezilidských vztazích – odmítá ho nebo přijme jako normu. Proto byste děti měli učit empatii, respektu k jiným i k sobě samému („respektovat a být respektován“) naučit je řešit konflikty neagresivním způsobem a srozumitelnou formou a na příkladech vysvětlit proč násilí a agresivní chování odsuzujete“ (Vágnerová, 2009, s. 66)

V poslední řadě nás Kolář (2011) seznámí se školním programem proti šikanování. Jedná se o metodu vyššího řádu, která v sobě zahrnuje metody první pomoci a léčby šikany. Pro zavedení tohoto programu je důležité tvořit pedagogickou komunitu, kde součástí je školní parlament, třídní společenství, rada školy apod. Avšak sama na zničení šikany nestačí.

Dalo by se říct, že pro snížení šikany slouží dobré sociální klima, neboli kamarádské vztahy a vybudování právě již zmíněného programu. Podstatou programu je jeho účinnost, tzn. co nejvíce posílit způsob řešení šikan. Do tohoto programu je nutno zapojit všechny pedagogy bez výjimky. Dále se musíme zaměřit na speciální prevence, která se dělí na primární a sekundární. V primární učíme děti, jak se sami mají bránit před šikanou. Sekundární se pak zabývá rozpoznáním, diagnostikou a spoluprací s odbornými centry, ze strany učitelů. V žádném programu nesmí chybět následující kritéria:

- Zjištění situace - evulace (před zavedením, v průběhu, po něm).
- Motivace pedagogů pro nové řešení šikany.
- Společné vzdělávání všech pedagogů.
- Užší realizační tým, který se skládá z ředitele, zástupců třídních učitelů, metodika školní prevence, metodika programu školy podporující zdraví a řešitele projektu.
- Společný postup při řešení šikanování – odborně a jednotně řešit situace.
- Prevence v třídních hodinách.
- Prevence ve výuce.
- Prevence ve škole mimo výuku.
- Ochranný režim, tvořený vnitřním řádem a dozorem učitelů.
- Spolupráce s rodiči.
- Školní poradny.
- Spolupráce s odbornými zařízeními.
- Vztahy s ostatními školami.

Mezi nejúspěšnější školní programy, a to i ve světě, patří Hradecký školní program, kde se při zavedení snížila šikana o nemalá procenta.

7 Diskuze

Jak dnes víme, šikana vždy byla součástí společnosti. Dříve však tato otázka byla spíše tabu, čímž nebyla tolik veřejně přiznávána. Tím pádem nebylo možné ji ani řešit. Dnes se sice více zabýváme prevencí a opatřeními, ale nezdá se, že by se nějak razantně snižovaly zážitky dětí spojené se šikanou. Šikana zde byla, a zjevně i bude v následujících letech. V první a druhé příloze prezentujeme, jak takový školní program proti šikanování dokáže snížit agresi na školách. Dle Koláře a Havlínové (2001) bylo šikanováno přibližně 41% žáků. Tato procenta korespondují s mezinárodním výzkumem, kde, jak uvádí Rážová, Czemy, Provazníková a Sovinová, bylo zjištěno, že šikanovaných je asi 36,8% žáků. Sdružení Aisis provedlo v roce 2005 dotazníkové šetření, kde bylo zjištěno, že 2/3 šikanovaných dětí, zažívají šikana ve formě nadávek, pomluv a posměšků. Každý desátý šikanovaný jedinec je pak napadán fyzicky, což zahrnuje rány, kopání, fackování. Každý den je šikanováno 21% dětí, každý týden 25% dětí, jednou za měsíc 22% dětí a jednou za rok 31% dětí. Nejčastěji bývá agresor jeden (34%) nebo dva (24%), a tím bývají spíše chlapci (68%) než dívky (20%). Podobně jako ve třídě se šikana projevuje i ve škole. Největší podíl na pomoci mají přátelé a třídní učitel (25%) a dále i rodina (12%). U některých případů se však žádná pomoc nevyskytovala (21%). Oběti se nejčastěji svěřují svým přátelům (45%) a rodičům (39%). Na dotazníky odpovídalo 1358 žáků 5. - 8. ročníků ZŠ. Výsledky z tohoto výzkumu jsou dle mého názoru alarmující, proto je nutné se tímto problémem zabývat v rámci prevence. Jakmile agresor vycítí slabost, chopí se příležitosti. Je důležité, aby děti měly přiměřené sebevědomí, neboť školu můžeme považovat za takovou průpravu na reálný život. Pokud se děti neumí bránit, snadno se mohou stát terčem agresora. Jak tomu tak bývá, ostatní se většinou přidají na stranu silnějších, ať už z obavy či náklonnosti. Proto je důležité tuto otázku řešit a pracovat se všemi členy kolektivu. Výzkum Eticko-psychologické faktory šikany na základní škole, který si představíme v příloze č. 3, se zabýval názory na šikana stejně starých jedinců. Bylo zjištěno, že morálně kognitivní hodnocení agresorů se liší od hodnocení obětí. Faktem je, že agresori prokazují větší toleranci k šikaně.

Šikana je vlastně nemoc, kterou je nutno řešit za pomoci odborníka, který naučí jedince, zvládat svoji agresi. Každý člověk se rodí s určitou genetickou výbavou, kde na něj působí jiné rodinné interakce i jiné okolí. Čím větší agresivní predispozice má, tím více je nutné s ním pracovat. Na druhou stranu je nutné pracovat i s obětí, která se musí naučit jisté známce odvahy. Zde nám dle Vágnerové (2009) poslouží organizace, které se zabývají šikanou, a ty si uvedeme v příloze č. 4. Pokud zde mluvíme o agresi, nejedná se vždy

o vynaložení fyzické síly. Ve školách, a to především u dívek, je fenoménem psychický nátlak. Dívky hodně žalují a roznášejí pomluvy, jak jsme si mohli všimnout u prvního rozhovoru s Martinou (viz. Kazuistika str. 29).

Dosud jsme se bavili o šikaně u jedinců na „stejně úrovni“, ale šikana ve škole neprobíhá vždy mezi rovnocennými stranami. Ze strany nadřízeného se jedná o bossing, a ve školství je nadřízeným pro dítě právě pedagog. Ten představuje autoritu, toho kdo řídí celý kolektiv, kdo udává úkoly, přesně tak, jak je tomu v zaměstnání. Proces nápravy v tomto případě, je daleko složitější. Vždy je jednodušší napravovat někoho, kdo se teprve vyvíjí, než toho, jehož normy a hodnotový systém je již stabilní. Hlavním předpokladem nápravy je přiznat si chybu a mít zájem s ní pracovat. Zní to sice jednoduše, bohužel většina nadřízených tento předpoklad odmítá. Šikanu většinou zapírá i celá škola, jen pro dobro svého jména. Snaží se zjednodušovat situaci, i když jsou příznaky evidentní. Můžeme zde poukázat na druhou kazuistiku, kde šikana byla prokázána psychologickým vyšetřením, avšak škola tuto situaci adekvátně neřešila a dítěti se nevěnovala podle přikázaných postupů. V příloze č. 5 přikládáme výsledky psychologického vyšetření z pedagogicko-psychologické poradny.

Prezentovaný případ poukazuje na možné závažné důsledky šikany ze strany učitele, kdy často dochází k tzv. „somatizování“ psychického traumatu tak, jak se to v tomto případě projevilo. Nikdo neví, jak mu tato nepříjemná zkušenost z dětství může ovlivnit budoucí život v zaměstnání i v osobním životě. Dopady stresujícího a traumatizujícího prostředí byly eliminovány, avšak člověk si následky může nést i celý život. Při zátěžových situacích, kterých je v životě nespočet, se mohou kdykoliv dostat na povrch.

8 Závěr

Práce se zabývala sociopatologickými jevy na základních školách, kde bylo cílem zjistit možné příčiny vzniku a jejich projevy. Nezapomíná ani na následky a účastníky, kteří jsou základní jednotkou této problematiky. Příklady jsou uvedeny v kazuistických případech jednotlivých obětí. Z naší práce vyplývají tyto závěry:

- 1) Mezi hlavní příčiny šikany a agrese patří:
 - Biologické faktory, čili přejaté geny
 - Výchova ze strany rodičů
 - Působení vrstevníků a médií
 - Aktuální stav jedince
- 2) Šikana se projevuje fyzickým a psychickým násilím.
- 3) Je rozdíl mezi škádlením a šikanou.
- 4) Dítě může projít až 5 stádii šikany, kdy 4. a 5. může vést až k celoživotním následkům.
- 5) Pokud jedinec jednou použije agresi, je pravděpodobné, že to není naposled.
- 6) Agresor touží po dominanci.
- 7) Oběť se vymezuje nízkým sebevědomím, plachostí a odlišností od druhých.
- 8) Bossing je pojem, kdy nadřízený šikanuje podřízeného, čili učitel svého žáka.
- 9) Pro doplňkové kazuistiky nebylo využito správných postupů při řešení šikany.
- 10) Do efektivní prevence je nutno zařadit i práci s potencionálními agresory.

9 Souhrn

Problém šikana je, a bude vždy závažným problémem této společnosti. Agresivita se objevuje na základě působících faktorů, kterých je vesměs mnoho. To, že je každý člověk jedinečný, rozdílný díky svým genům, se projevuje i působením okolí, neboť každý reaguje na různé podněty odlišně. Jelikož šikanou se zabývá nespočet autorů, bylo možné zvládnout všechny zadané cíle.

První kapitola se zaměřuje na agresivitu a násilí, neboť to je základním prvkem pro šikanování. Fyzické násilí se projevuje různě, a člověk si jej může vybíjet i v odlišných formách. To bylo zjištěno na základě autorů uvedených v textu.

Další kapitoly byly v návaznosti na první, kdy jako základ sloužila definice šikany. Práce popisuje, že ne všechny projevy, musejí vždy značit ihned šikanu. Podle Koláře prochází šikana vícerymi stádii, kdy první tři jsou stále řešitelná. Zde se projevují přímé a nepřímé znaky šikany. Dále se zaměřuje na všechny možné účastníky šikany, avšak stěžejními jsou agresori a oběti. Načež je zde předložen i přímý rozhovor s šikanovanou dívkou.

Práce poukazuje na fakt, že děti mohou být šikanovány i z řad pedagogů. Zaměřuje se tu na pojem bossing, který se v dnešní době objevuje čím dál častěji. Jako podklad pro doplňkovou kazuistiku posloužil druhý rozhovor s matkou šikanovaného chlapce, který začal trpět psychosomatickými problémy. Tím navazujeme na následky, které mohou z tohoto trápení vzniknout.

Poslední dvě kapitoly se zabývají řešením a prevencí, které není možno opomenout. Zde Kolář nastiňuje program proti šikanování, kde se nejvíce opírá o Hradecký program, který předčil všechna očekávání.

Na samém konci práce jsou uvedeny přílohy, které navazují na teoretickou část.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. ANTIER, Edwige. *Agresivita dětí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-808-2.
2. BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Vyd. 1. Praha: ISV nakladatelství, 2003, 197 s. Pedagogika (ISV nakladatelství). ISBN 80-866-4208-9.
3. BENDO VÁ, K., DOLEJŠ, M., CHARVÁT, M., KOLAŘÍK, M., PECHOVÁ, O., SOBOTKOVÁ, I., ŠUCHA, M., VTÍPIL, Z. (2011). *Manuál pro psaní diplomových prací na Katedře psychologie FF UP v Olomouci*. Olomouc: UP v Olomouci, FF, Katedra psychologie.
4. BEŇO, Pavel. *Můj šéf, můj nepřítel?*. 1. vyd. Šlapanice: ERA group, 2003, xiv, 181 s. ISBN 80-865-1734-9.
5. BOURCET, Stéphane a Isabelle GRAVILLON. *Šikana ve škole, na ulici, doma : jak bránit své dítě--: praktický průvodce pro rodiče, pedagogy a vychovatele*. 1. vyd. Překlad Martina Janošková. Praha: Albatros, 2006, 71 s. Albatros Plus, 83. ISBN 80-000-1552-8.
6. ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1.vyd. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1998, 204 s. ISBN 80-902-6141-8.
7. ERB, Helmut H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000, 126 s. Alfabet. ISBN 80-862-9922-8.6. FIELD, Evelyn M. *Jak se bránit šikaně: praktický rádce pro děti, rodiče i učitele*. Vyd. 1. Překlad Petra Diestlerová. V Praze: Ikar, 2009, 311 s. ISBN 978-802-4911-762.
8. HIRIGOYEN, Marie-France. *Psychické násilí v rodině a v zaměstnání*. Vyd. 1. Překlad Abigail Kozlíková. Praha: Academia, 2002, 229 s. ISBN 80-200-0994-9.
9. HUBER, Brigitte. *Psychický teror na pracovišti: mobbing*. Martin: Vydavatelství Neografie, 1995, 143 s. Rádce. ISBN 80-851-8661-6.
10. JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008, 285 s. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4722-849.
11. KELNAROVÁ, Jarmila a Eva MATĚJKOVÁ. *Psychologie: pro studenty zdravotnických oborů*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010, 162 s. Sestra. ISBN 978-802-4732-701.

12. KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997, 127 p. ISBN 80-717-8123-1.
13. KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005, 256 s. ISBN 80-736-7014-3.
14. KOLÁŘ, Michal. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference : Praha, 19. března 2009*. V Tribunu EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2009, 270 s. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-857-8.
15. KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, 332 s. ISBN 978-807-3678-715.
16. KRATZ, Hans-Jürgen. *Mobbing: jak ho rozpoznat a jak mu čelit*. Vyd. 1. Praha: Management Press, 2005, 131 s. ISBN 80-726-1127-5.
17. MACHOVÁ, Jitka a Dagmar KUBÁTOVÁ. *Výchova ke zdraví*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 291 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2715-8.
18. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže: druhy agresí, přístupy k agresivnímu chování, poruchy chování, šikana*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 152 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4723-105.
19. NOVÁK, Tomáš. *Sám sobě psychologem*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 187 s. Psychologie pro každého. ISBN 978-802-4729-565.
20. ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1995, 95 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-717-8049-9.
21. ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 155 s. Pro rodiče. ISBN 978-802-4729-916.
22. VÁGNEROVÁ, Kateřina. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009, 147 s. ISBN 978-807-3676-117.
23. ŠTURMA, Jaroslav. *Šikanování a šikanování jako pedagogický problém*. Vyd. 1. Hradec Králové: LÍP, 2001, 24 s. ISBN 80-902-2895-X.

INTERNETOVÉ ZDROJE

1. FOJTÍKOVÁ, Zuzana. Cesta k nápravě II. In Cyklus dr. Kolářem o šikaně. Rodina a škola č. 8-9/2000. *Společenství proti šikaně*. [online]. © 2004 [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: http://www.sikana.org/clanky_soubory/R_oprava_2.html
2. Minimalizace šikany: Informační portál o šikaně na školách. *Mapování výskytu šikany na školách*. [online]. © 2008 [cit. 2013-04-07]. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/o-nas/57-o-nas-clanky/293-mapovani-vyskytu-ikany-na-kolach>
3. Minimalizace šikany: Informační portál o šikaně na školách. *Nestačí přivřít oči*. [online]. © 2008 [cit. 2013-04-07]. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/media-o-sikane/141-nestaci-privrit-oci>
4. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Metodický pokyn k prevenci a řešení šikanování na školách*. [online]. © 2006-2013 [cit. 2013-03-03]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/pro-novinare/metodicky-pokyn-k-prevenci-a-reseni-sikanovani-mezi-zaky?highlightWords=metodick%C3%BD+pokyn>
5. Osobnostní a sociální výchova: Vzdělávací programy pro učitele a žáky. *Výzkumný projekt „Eticko-psychologické faktory šikany na základní škole“*. [online]. [cit. 2013-04-07]. Dostupné z: <http://www.odyssea.cz/projekty.php?cast=vyzkumny-projekt2>
6. Pražské centrum primární prevence: Portál primární prevence rizikového chování v Praze. *Agrese a šikana - Následky šikanování*. [online]. [cit. 2013-04-07]. Dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/agrese-a-sikana?start=7>
7. Státní zdravotní ústav. *Český školní program proti šikanování*. [online]. [cit. 2013-04-07]. Dostupné z: <http://www.szu.cz/uploads/documents/czzp/psycho/konference/skolniprogram.pdf>

Přílohy

Příloha č. 1 - Český školní program proti šikanování

Kolář předložil na Národní konferenci k otázkám podpory zdraví v ČR Český školní program proti šikanování, neboli program, který může pomoci zastavit epidemii šikanování ve školách. Pro začátek konstatoval, že v roce 2003 byl ukončen dvouletý projekt MŠMT ČR, kde výsledky byly velice příznivé.

Výskyt školního šikanování: Na základě celonárodního výzkumu, který se zabýval výskytem šikany na ZŠ v roce 2001, se ukázalo, že je šikanováno přibližně 41% žáků. To naznačuje, že má šikana již epidemický charakter. Cestou k zastavení epidemie násilí mezi žáky je vytvoření příznivého sociálního klimatu a vybudování speciálního programu proti šikanování. Na tomto základě byl vytvořen i výzkumný úkol, který říkal, že až zavedením programu na školách nastane zásadní změna.

Základ programu: Zde se Kolář opíral o původní speciální teorii, metodiku diferenciální diagnostiky a alternativní léčbu šikanování, která je obsažena v knize s názvem Bolest šikanování. K doplnění využíval Olweusův intervenční program, ale i dalších programů, například Sheffieldský program ve Velké Británii.

Zavedení programu:

- 1) Celková příprava projektu.
- 2) Vzdělání pedagogů v oblasti šikany.
- 3) Vlastní vytvoření rámcového vzdělávacího programu pedagogickými pracovníky.
- 4) Výsledná efektivita programu a účinnost vzdělávání pedagogů.

Program probíhá ve Zdravé škole, což znamená, že zde existuje určitá týmová spolupráce a učitelé jsou ochotní na sobě pracovat.

Charakteristiky programu:

- 1) **Speciální program** – zaměřuje se na specifickou primární prevenci, což znamená, že učitelé učí děti jak předcházet a řešit šikanu. To se odehrává buď na třídnických hodinách, nebo v předmětem zaměřených na problematiku, např. občanská výchova. Dále se zaměřuje i na sekundární prevenci, která si zakládá na správně diagnostice léčení počátečních stádií, a to i ve spolupráci s odbornými pracovníky.
- 2) **Celoškolní přístup** – To znamená, že se na úkolu musí podílet všichni pracovníci. Patří sem: Organizace a řízení školy, Vzdělávání pracovníků a preventivně vzdělávací a výchovné činnosti žáků.

3) Struktura – soubor hlavních komponent – klíčová opatření – Zde patří 13 základních komponent, které jsme si již uvedli v teoretické části.

Výsledky projektu

Čtyři měsíce po zavedení projektu byla šikana na druhém stupni snížena o 42,5 %. Ve třídách, kde pracovali členové užšího realizačního týmu, se snížil výskyt přímého i nepřímého šikanování o 50 – 75%. Tyto výsledky jsou na světové úrovni. Pokud by byl tento program využit i na ostatních školách, byl by počet šikanovaných žáků snížen o 255 tisíc.

Příloha č. 2 – Mapování výskytu šikany na školách

V této příloze si uvedeme mapování výskytu šikany na školách, kde se jednalo o využití standardizovaných dotazníků PhDr. Michala Koláře. Na dotazník odpovídali všichni žáci 2. stupně pilotních škol, a zúčastnili se dvou měření. Je zde uvedena prezentace výsledků dotazníkového měření

- 1) Ex ante znamená měření před zahájením vzdělávacího programu pro učitele
- 2) Ex post je posléze měření po ukončení vzdělávacího programu, s délkou zavádění alespoň 4 měsíce.
 - Výsledky měření jsou vymezeny ve zprávách jednotlivých škol do úrovně tříd
 - Zaměřuje se na kvalitu i kvantitu
 - Měření slouží jako podstatný evaluační nástroj pro projekt a zúčastněné školy
 - Vstupní data – vyložení dat odborníkem pro vedení školy
 - Data jsou vměstnána do akčního plánu školy pro zavádění programu
 - Výstupní data – výsledek pokroku a informace pro další kroky, jak v akčním plánu, tak i v projektu

První měření – Po 4 měsících zavádění Speciálního programu proti šikanování ve školách 2. vlny

- Počet dětí před: 1233 po: 1175
- Počet tříd: 62
- Počet škol: 8
- Zlepšení informovanosti o 8%
- Pouze u dvou škol se projevilo značné snížení šikanovaných (o 36% a o 13%)
- U ostatních škol nenastaly žádné větší statistické změn

Druhé měření – Po ročním zavedení Speciálního programu proti šikanování.

- Počet dětí před: 1006 po: 982
- Počet tříd: 49
- Počet škol: 9
- Referenční doba 1 školní rok
- Z 376 šikanovaných dětí bylo po zavedení projektu 290, což je o 21% méně

Příloha č. 3 – Eticko-psychologické faktory šikany na základní škole.

Na základě spolupráce mezi Občanským sdružením Projektu Odyssea a Psychologickým ústavem Akademie věd ČR vznikl projekt s názvem Eticko-psychologické faktory šikany na základní škole. Vedoucí projektu byla Doc. Pavlína Jánošová, Ph.D. z Psychologického ústavu. Projekt Odyssea zastupovali Mgr. et Mgr. Anna Pekárková a Bc. Martin Čapek. Projekt byl tříletý a veden Grantovou agenturou Akademie věd ČR.

Dosažené výzkumné cíle

- 1) Díky využití teoretických poznatků a výsledků kvalitativního předvýzkumu, byly následně kvantitativně analyzovány pojmy, kterými populace dospívajících označuje situaci školní šikany. Především šlo o to, jaké výrazy využívají k odsuzování šikany a ocenění jedinců bránících šikanované děti. Výsledky byly dále analyzovány ve vztahu k rolím účastníků šikany.

Použité metody

- Komiks - originální obrázková semiprojektivní metoda prezentující odsuzující a oceňující adjektiva v kontextu modelové situace šikany.
 - Guess Who - metoda na bázi peer nomination, v níž respondenti nominovali své spolužáky do rolí účastníků šikany: agresorů, obětí, ochránců šikanovaných a do dalších sociálně významných rolí (ochota pomoci druhému, obliba apod.).
 - Dotazník hodnocení sociálních vlastností žáků jejich třídním učitelem. Pedagogové vyšetřených tříd vyhodnotili své žáky pomocí ratingové posuzovací škály.
- 2) Sociálně kognitivní přístup byl též využit při výzkumech postojů žáků 6. třídy vůči šikaně. Na základě A. Bandury byl vytvořen 17ti položkový dotazník, který zahrnoval názory na šikanu. Zjišťovala se zde míra přijatelnosti šikany ve specifickém situačním kontextu. Data byla vyhodnocena dle faktorové analýzy, následně je analyzovali s ohledem na výsledky zjištěné na základě Olweusova sebesposuzovacího dotazníku.

Použité metody

- Originální Dotazník názorů na šikanu prezentující odmítavé a akceptující postoje vůči šikaně.
- Sebesposuzující Olweus Bully/Victim Questionnaire přeložený do češtiny, v němž respondenti anonymně uvedli svou zkušenost se šikanou v roli agresora a oběti.

Výsledky výzkumu

U agresorů, obětí a jejich ochránců byl empiricky prokázán odlišný způsob morálně-kognitivního hodnocení modelové situace školní šikany pomocí dětmi užívaných pojmů. V konkrétním situačním kontextu projevovali agresoři větší toleranci k šikaně.

Příloha č. 4

ORGANIZACE ZABÝVAJÍCÍ SE PROBLEMATIKOU ŠIKANY

- **Rodičovská linka – 840 111 234**
 - Jedná se o odborné poradenství, které nabízí krizovou pomoc hlavně rodičům a prarodičům z celé ČR v záležitostech jejich dětí. Služby jsou vykonávány po telefonu, a pokud klient chce, tak i anonymně. Poradenské služby provádí psychologové nebo odborníci zabývající se touto problematikou.
- **Linky důvěry**
 - Podobně jako rodičovská linka nabízí pomoc v krizových situacích. Odborníci klientům doporučují, kam a na koho se posléze obrátit.
- **Internetové poradny**
 - Poskytují přímé poradenství rodičům, kteří si nevědí rady se šikanou, nebo mají podezření, že je jejich dítě obětí nebo agresor. Poradny jsou anonymní. Např. www.linkabezpeci.cz , www.minimalizacesikany.cz
- **Pedagogicko-psychologické poradny**
 - Patří ke školským poradenským zařízením a jsou zřízeny v každém regionu ČR. Zaměřují se na problémy dětí školního věku. Poradnu můžou kontaktovat rodiče sami, nebo ve spolupráci se školou.
- **Střediska výchovné péče**
 - Patří ke školským zařízením. Poskytují bezplatné diagnostické, preventivně-výchovné a poradenské služby dětem a mládeži, jejich rodičům i pedagogům. Např. Ambulantní konzultace, celodenní péče.
- **Sociální pracovníci a sociální kurátoři**
 - Jde o pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dětí a mládeže, jejichž pracoviště bývá na městských a obecních úřadech. Řeší výchovné problémy dětí a mladistvých. Mají povinnost ze zákona chránit zájmy dětí.
- **Neziskové organizace zaměřené na prevenci**
 - Občanská sdružení (Společenství proti šikaně) nebo jiné organizace.
- **Dětská psychiatrie a psychiatrické léčebny**
 - Nevyužívá se jen u obětí, ale i u agresorů. Snaží se vyřešit následky šikany u dětí (deprese, úzkost, sebepoškozování). Pokud následky nelze vyřešit ambulantně, je nutná hospitalizace.
- **Diagnostické ústavy**
 - Jde o školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné péče. Pobyty jsou nabízeny dětem s výchovnými problémy, většinou na 2 měsíce, na základě nařízení ústavní výchovy. (Vágnerová, 2009).

Příloha č. 5 – Zpráva ze speciálně pedagogického vyšetření

Pedagogicko-psychologická poradna
Olomouckého kraje

Č. J.: Por.: 935/ 2012- K

dne: 27. 6. 2012

ZPRÁVA ZE SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÉHO VYŠETŘENÍ DĚTÍ SE SPECIÁLNÍMI VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI

Jméno a příjmení: [redacted]

Datum narození: [redacted]

Bydliště: [redacted]

Škola: [redacted]

Důvod vyšetření:

kontrolní vyšetření, SPU, ADHD

Chlapec v evidenci PPP od roku 2009 – předškolní vyšetření. Doporučen a realizován OŠD. Kontrolní vyšetření po OŠD. Kontrolní psychologické vyšetření pro nesoustředěnost a počínající výukové obtíže koncem 1. třídy. Speciálně pedagogické vyšetření počátkem 2. třídy – dg. SPU dysgrafie a riziko rozvoje dysortografie, susp. ADHD. Doporučená forma vzdělávání individuální integrace v běžné třídě ZŠ. I přes úpravu požadavků v rámci integrace postupně při narůstajících školních požadavcích nárůst potíží ve smyslu nesoustředěnosti, odmítání plnění úkolů, bolesti hlavy dítěte, absence, strach ze školy. Od pololetí 2. třídy změna škola – ZŠ [redacted]. Zde po adaptačním období, kdy [redacted] novém prostředí vyrušoval, nepracoval, se postupně začal zapojovat do dění ve třídě, po určité období vcelku kvalitní spolupráce, prospěchově chvalitebný. Přibližně od dubna opět nárůst absencí ve škole z důvodu psychosomatických problémů. Maminka uvádí i nepříjetí [redacted] kolektivem třídy. Další prognóza s ohledem na spojené ročníky v ZŠ [redacted], příštím školním roce nepříznivá. Maminka požádala o kontrolní vyšetření, má zájem o přeřazení [redacted] do spec. třídy na ZŠ [redacted] od 3. postupného ročníku.

V evidenci pedopsychiatrie a dětské neurologie – syndrom ADHD, recidivující cefalea spíše tenzního typu. Bez medikace.

Psychologické vyšetření: Mgr. B. Blechtová, 26. 5. 2011 – aktuální úroveň kognitivních předpokladů kučení středně průměrná, zjištěno oslabení v bezprostřední sluchové paměti vstřípnosti /susp. i v důsledku obtížnější koncentrace pozornosti na sluchové podněty/. Susp. projevy syndromu ADHD a rozvíjející se úzkostné prožívání v důsledku výchovných a počínajících výukových obtíží. Pro školní prostředí doporučeno individuální přístup – viz. samostatná zpráva z psychologického vyšetření. Pro posouzení dalších vzdělávacích potřeb dítěte doporučeno doplňující spec. pedagogické vyšetření.

Speciálně pedagogické vyšetření: Mgr. B. Strítešská, 27. 6. 2012 – v kontaktu chlapec spontánní, v průběhu celého vyšetření projevy motorického neklidu. S délkou zátěže pokles kvality výkonu, zřejmě rychlejší unavitelnost. Potřeba opakování instrukcí. V rámci kontrolního spec. pdg. vyšetření zjištěna slabě průměrná úroveň vyjadřovacích schopností, výrazná artikulační neobratnost ve verbálním projevu, přetrvávající vadná výslovnost sykavek a „r“ – potvrzen specifický logopedický nálezh /logopedická péče zajištěna/. Oslabení vykazuje bezprostřední auditivní vstřípnosti. Ve sledovaných percepčně motorických funkcích výkony bez výraznějších změn v porovnání s předchozím vyšetřením (6/2011), výrazný deficit potvrzen ve sluchové diferenciaci a fonematickém povědomí, v audiomotorické koordinaci a ve vizuální orientaci v prostoru. V hraničním pásmu defektu stále vizuální diferenciaci. Motorická oblast výkonově v podprůměru. Ve čtení patrná akcelerace vývoje čt. dovedností /návčik čtení genetickou metodou/, Tomáš čte již částečně po celých slovech, občas ještě tiché čtení po hláskách. V průběhu čtení výrazný motorický neklid. S délkou zátěže pokles kvality i rychlosti čtení. Průměrná rychlost čtení 24 slov za minutu, chybovost minimální. Po přečtení textu má chlapec představu o obsahu přečteného, reprodukuje podle otázek. Aktuální výkon ve čtení v hraničním pásmu SPU dyslexie. Další prognóza vývoje v oblasti čtení zatím nejistá.

Pisemný projev neurovnaný, větší tvary písmen, úchop v pravé ruce špetkový. Text přepisuje pomalým tempem, často gumuje, přerušuje psaní, impulzivita v tazích, zaměňuje b x d, r x z. Pro přepsání standardizovaného textu pro 2. třídu potřebuje Tomáš téměř dvojnásobek průměrného časového limitu. Chybovost minimální. Při psaní podle diktátu pomaleji vybavuje tvary velkých psacích písmen, při psaní slov zapomíná doplňovat diakritická znaménka. Po kratší zátěži projevy bolesti v dlaní pravé ruky, zřejmě je zvýšená namáhavost procesu psaní. Chybovost v i, y ve skupině di, ti, ni x dy, ty, ny, vynechaná diakritika – celkově výkon v pásmu defektu. V písemném projevu potvrzena SPU dysgrafie a dysortografie.

Závěr a doporučení:

Psychologickým a speciálně pedagogickým vyšetřením byly u chlapce se středně průměrnou úrovní kognitivních schopností potvrzeny v oblasti čtení a psaní SPU – hraniční dyslexie, střední stupeň dysgrafie a dysortografie. Školní výkony dítěte nadále ovlivňovány projevy sy. ADHD – rychlejší unavitelnost duševní zátěží, projevy motorického neklidu, poruchy pozornosti. Dítě v evidenci pedopsychiatrie a dětského neurologa – bez medikace. S ohledem na komplikovanou školní anamnézu – opakující se psychosomatické obtíže v souvislosti s narůstající školní zátěží se jako vhodné vzdělávací prostředí jeví třída s menším kolektivem a výrazně individualizovaným přístupem.